Konstrukcija društva u vremenu rizoma

Verić, Hrvoje

Master's thesis / Diplomski rad

2019

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Academy of Arts and Culture in Osijek / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Akademija za umjetnost i kulturu u Osijeku**

Permanent link / Trajna poveznica: https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:251:440583

Rights / Prava: In copyright / Zaštićeno autorskim pravom.

Download date / Datum preuzimanja: **2024-03-28**

AKADEMIJA ZA UMJETNOST I KULTURU U OSIJEKU

THE ACADEMY OF ARTS AND CULTURE IN OSIJEK

Repository / Repozitorij:

Repository of the Academy of Arts and Culture in Osijek

zir.nsk.hr

SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

dabar

DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA
U OSIJEKU
AKADEMIJA ZA UMJETNOST I KULTURU – ODSJEK ZA KULTURU
MEDIJE I MENADŽMENT
SVEUČILIŠNI DIPLOMSKI STUDIJ – MEDIJSKA KULTURA

HRVOJE VERIĆ

KONSTRUKCIJA DRUŠTVA U VREMENU RIZOMA

DIPLOMSKI RAD

MENTOR:

Doc.dr.sc. Ivica Šola

Osijek, 2019.

SAŽETAK

Ovaj teorijski rad počinje od koncepta rizoma koji Gilles Deleuze koristi kao metaforu za objašnjavanje prirode znanja, informacija, društvenih odnosa, tj. kroz ovaj koncept on nastoji dati alat čijom primjenom možemo steći nekakvo razumijevanje svijeta koji nas okružuje. Budući da je fokus na suvremenom društvu koncept rizoma primijenjen je na okvire informacijskog doba te je stoga pružen uvid u sve karakteristike i implikacije ovog perioda kako ih je u svojim radovima definirao Manuel Castells. Uz to navedene su i neke od pojava koje značajno utječu na društvene dinamike, pritom s glavnim fokusom na medijske platforme, poglavito internet. Osim toga razmatrani su i uvidi Roberta Ungera na generalni položaj i ulogu pojedinca u odnosu na društveni kontekst te je u konačnici sve zaokruženo Byung-Chan Hanovom procjenom generalog stanja suvremenog društva.

Ključne riječi: rizom, informacijsko doba, kapitalizam, društvene mreže, komore jeke, lažne vijesti, mediji, internet

ABSTRACT

This theoretical work begins with the concept of rhizome, which Gilles Deleuze uses as a metaphor to explain the nature of knowledge, information, social relations. In other words, through this concept he tries to provide a tool through application of which we can gain some understanding of the world around us. Since the focus is on the contemporary society, concept of the rhizome is applied to information age and therefore insight is provided into all the characteristics and application of this period as defined in works of Manuel Castells. In addition, highlighted are some of the phenomena that have an impact on social dynamics, with a major focus on media platforms most prominently the Internet. Also Robert Unger's insights on the general position and role of the individual in relation to the social context are considered, and ultimately all is concluded with Byung-Chan Han's assessment of the generalized states of contemporary society.

Keywords: rhizome, information age, capitalism, social networks, echo chambers, fake news, media, Internet

SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

AKADEMIJA ZA UMJETNOST I KULTURU U OSIJEKU

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

kojom ja_____Hrvoje Verić_____potvrđujem da je moj_____diplomski__rad
diplomski/završni

pod naslovom _____Konstrukcija društva u vremenu rizoma_____

_____

te mentorstvom _____doc.dr.sc. Ivica Šola_____

rezultat isključivo mojega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima i oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio diplomskog rada nije napisan na nedopušten način, odnosno da nije prepisan iz necitiranog rada, pa tako ne krši ničija autorska prava. Također izjavljujem da nijedan dio ovoga završnog/diplomskog rada nije iskorišten za bilo koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanove.

U Osijeku, _27. rujna 2019._____

Potpis

_____

Sadržaj

1. Uvod ... 1
2. Rizom ... 2
3. Primjena koncepta rizoma ... 3
4. Informacijsko doba ... 4
5. Implikacije informacijskog doba ... 5
6. Informacijsko doba i društvo ... 7
7. Mreža kao oblik organizacije ... 8
8. Implikacije umreženosti ... 9
9. Izazovi informacijskog doba ... 11
10. Zasićenost informacijama ... 11
11. Lažne vijesti ... 13
12. Komore jeke ... 15
13. Polarizacija društva ... 16
14. Komore jeke i polarizacija društva u širem kontekstu ... 18
15. Teorije zavjera ... 19
16. Internet ... 20
17. Utjecaj interneta na organizaciju društva ... 21
18. Društvene mreže ... 22
19. Društvene veze ... 24
20. Modeli nadzora i kontrole ... 25
21. Komodifikacija društva ... 31
22. Sloboda govora ... 33
23. Odnos pojedinca i društvenog konteksta ... 35
24. Procjena društvenog stanja u svijetu novih tehnologija ... 38
25. Zaključak ... 40
26. Literatura ... 41

1. Uvod

Na početku rada pružen je teorijski okvir za definiranje koncepta rizoma koji je osmišljen kako bi se koristio kao alat u nastojanju da se shvate društveni, politički i ekonomski fenomeni u svijetu koji nas okružuje, odnosno radi se o konceptu koji bi obuhvaćao proces nastanka raznih fenomena, njihov organizacijski ustroj, distribuciju i slično. U kontekstu ovoga rada rizom je poslužio kao referentna točka u promatranju informacijskog doba i svih pojava koje ono donosi te njihovog utjecaja na društvo. Također s obzirom na doseg i utjecaj interneta u tom kontekstu navedeni su i neki fenomeni karakteristični za korištenje internetskih platformi, a čije postojanje u određenom pogledu predstavlja izazove koje informacijsko doba nosi sa sobom. Na kraju pruženi su i uvidi teoretičara koji su se bavili tematikom društva i pojedinca te organizacijskih oblika u suvremenom okruženju.

1. Rizom

Svakom biologu, botaničaru, vrtlaru ili poljoprivredniku pojam rizoma je poznat, no zbog Gillesa Deleuzea i Félixa Guattarija, ovaj pojam našao je svoje mjesto i u filozofiji.

U slučaju biologa, botaničara, vrtlara ili poljoprivrednika, rizom ili podanak označava određenu vrstu biljke koja nalikuje korjenu te je neograničenog rasta (Dubravec, 1993).

Uz to odlikuje ga mogućnost preživljavanja nepovoljnih razdoblja (suša, hladnoća) te ponovni izboj novih stabljika i korijenja kada to uvjeti dopuštaju (enciklopedija.hr). Stabljike i korjenje su spomenuti u množini jer to je također jedna od odlika rizoma; višestrukost. Naime za razliku od arborescentnog ustroja odnosno formacije korijen; stabljika; list koji čine jednu zaokruženu cjelinu, rizom ima višestruke korjene, stabljike i listove, odnosno može se neograničeno umnažati, ali pritom svi dijelovi ostaju međusobno povezani, dakle svaka točka može biti povezana s bilo kojom drugom u istoj cjelini.

Slika 1 Biljka rizomatskog tipa

Zbog tih su ga karakteristika francuski filozof Gilles Deleuze i psihoanalitičar Félix Guattari odlučili upotrijebiti u svom radu. Rizom im je poslužio kao model kojim bi predočili strukturu i organizaciju misli, znanja, informacija i u konačnici stvarnosti koju doživljavamo.

„Rizom je antigenealogija. On je kratko pamćenje, protupamćenje. Rizom djeluje s pomoću varijacije, ekspanzije, osvajanja, crpljenja, izbojaka.“ (Deleuze i Guattari, 2013)

Ono što treba imati na umu je također da model rizoma u kontekstu filozofije ima višestruke primjene. Može biti korišten kao metafora za strukturu i tehnologiju, metafora za organizacijsku aktivnost te kao ontologija. Naposlijetku radi se o otvorenom konceptu koji zbog svoje prirode ostavlja mjesta za nadogradnju i stvaranje novih poveznica i značenja te u konačnici formiranje novih znanja (Lawley, 2005).

„Rizom nema početak ni kraj, uvijek je u sredini, između stvari, međubiti, intermezzo. Stablo je filijacija, no rizom je udruživanje. Stablo nameće glagol ″biti″, no tkivo rizoma je sprezanje ″i… i… i… .″ To sprezanje ima dovoljno snage da uzdrma i iskorijeni glagol biti. Kamo idete? Odakle dolazite? Kamo želite doći? To su posve izlišna pitanja. Stvarati praznu ploču, počinjati ili iznova počinjati od nule, tražiti početak ili temelj – sve to implicira pogrešno poimanje putovanja i kretanja (metodičko, pedagoško, inicijacijsko, simboličko putovanje…).“ (Deleuze i Guattari, 2013)

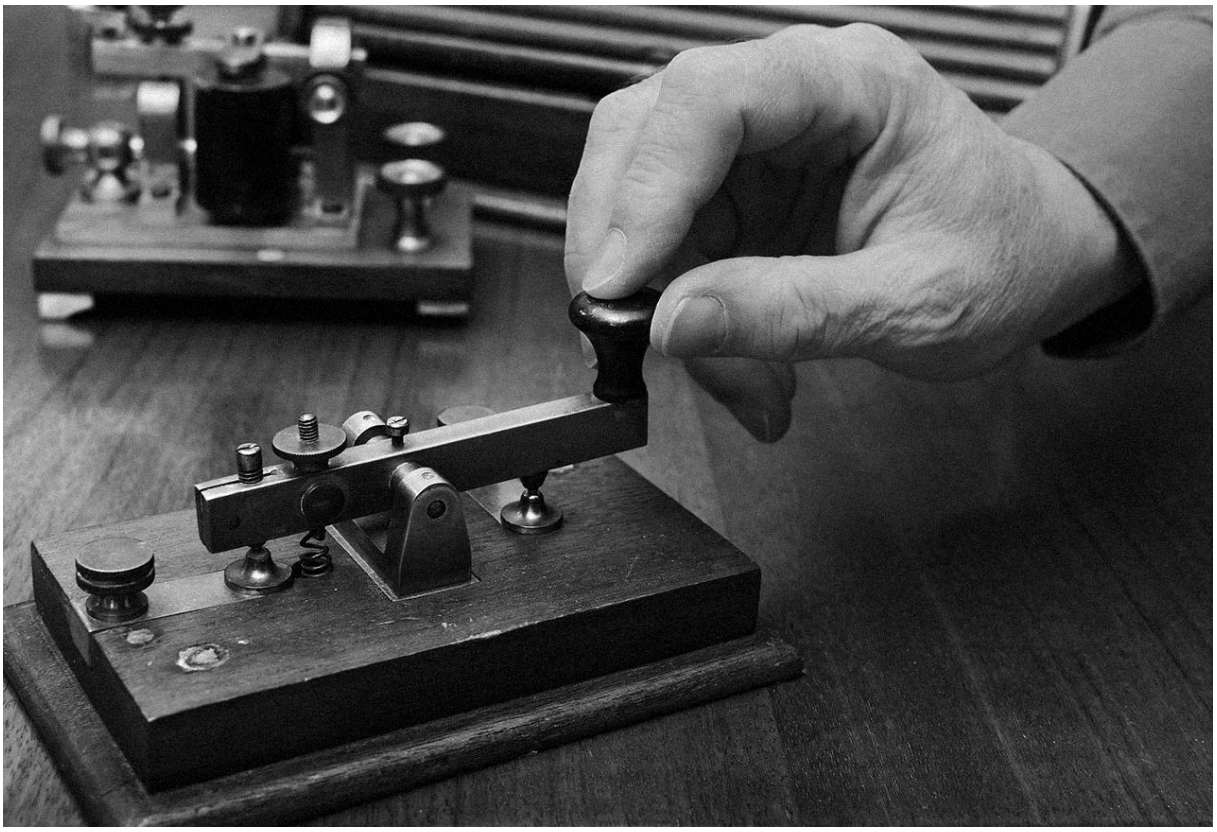
Drugim riječima, kada se govori o rizomu bitno je utvrditi razliku između bitka i postajanja. Potonje je ono što odlikuje rizom; konstano kretanje, novi izboji, prekidi, linije uzmicanja… naglasak je na aktivnosti uslijed koje se manifestira priroda, značenje i uloga subjekata uključenih u taj proces u odnosu na druge subjekte i sam proces.

2. Primjena koncepta rizoma

Kao što je već spomenuto koncept rizoma ostavlja otvorene opcije kada je u pitanju njegova interpretacija, nadogradnja pa tako i upotreba. Budući da se tematski ovaj rad bavi društvom, medijima i informacijama te njihovim međusobnim utjecajima, rizom će biti korišten u kontekstu nastanka, distribucije odnosno organizacije različitih informacija, znanja, narativa te njihovog utjecaja na društvene dinamike. Također će biti riječi o konkretnim okvirima u pogledu tehnologija koje se koriste, a imaju značajnu ulogu u distribuciji podataka i informacija. Sve skupa će poslužiti u pružanju detaljnijeg uvida u okruženje koje funkcionira prema principima rizoma te utjecaj istoga na društvo, politiku, ekonomiju, kulturu itd.

3. Informacijsko doba

Iako je koncept rizoma primjenjiv u najrazličitijim kontekstima za potrebe ovog rada fokus se stavlja na civilizacijsku epohu koja je zbog svojih karakteristika nazvana informacijsko doba. Prvi trenutak u povijesti uz koji bi se mogao povezati početak informacijskog doba bio bi izum telegrafa 1837. godine. Ovaj izum pokrenuo je lančanu reakciju izuma i razvoja raznih drugih uređaja i metoda obrade i prijenosa informacija (Beauchamp, 2001).

Slika 2 Telegraf

Pravi zamah u pogledu informacijskog doba događa se 70-ih godina prošlog stoljeća izumom tranzistora koji postaje osnovna jedinica u izgradnji računala (Triumph of the MOS Transistor, youtube.com). Naravno s daljnjim razvojem tehnologije izgradnje računala dolazimo do situacije gdje ona postaju dostupna sve većem krugu ljudi odnosno pojavljuju se osobna računala. Njihovom pojavom nastaju i nove mogućnosti u komunikaciji, poslovanju, kreativnom stvaralaštvu i još mnogim drugim sferama ljudskog djelovanja. U ovom kontekstu trebalo bi izdvojiti Internet kao medij koji pomiče granice dotadašnjeg poimanja komunikacije, povezanosti i prijenosa informacija, iako to ne znači da sve ostale vrste medija i dalje nemaju svoju ulogu u rizomatskom sustavu distribucije podataka i informacija.

4. Implikacije informacijskog doba

Katalonski sociolog Manuel Castells u svojim radovima detaljnije razrađuje sve implikacije informacijskog doba, dakle društvene, političke, ekonomske i sve druge promjene koje ono donosi. Castells kao referentnu točku iz koje promatra društvo uzima sferu postindustrijalizma smatrajući pritom znanje osnovom postindustrijskog društva. Kompleksne elektroničke i informacijske mreže postaju temeljne okosnice svih procesa u tom društvu. Budući da se resursi dobrim djelom usmjeravaju na informacijske i komunikacijske aktivnosti bilježi se i eksponencijalni rast u potrošnji i proizvodnji svih vrsta informacija. Uslijed tih okolnosti znanje postaje izvor kapitala. Uz to smanjuju se troškovi prijenosa informacija, cijene padaju i povećava se broj elektroničkih uređaja; televizijskih prijemnika, a zatim i računala. Međutim unatoč svim preduvjetima za do tada neviđenu povezanost ipak nastaje jaz između grupa ljudi u kojem jednu odlikuje posjedovanje kulturnog i obrazovnog znanja te onih koji tu privilegiju nemaju. Castells kao glavni uzrok tog društvenog konflikta navodi tehnokraciju koja je u proturječju s civilnim društvom. U novonastaloj paradigmi on izdvaja informaciju kao sirovinu koja osim što djeluje na tehnologiju također poprima i obrnutu ulogu pa postaje objekt djelovanja tehnologije. Uz to navodi i ostale značajke koje čine materijalnu osnovu informacijskog društva gdje osim međudjelovanja informacija i tehnologije također razmatra i prošireni učinak novih tehnologija koje oblikuju sve procese našeg individualnog i kolektivnog postojanja, logiku umrežavanja bilo kojeg sustava koja je vrlo prilagodljiva povećanoj složenosti interakcija i nepredvidivim obrascima razvoja koji proizlaze iz stvaralačke snage takve interakcije. Uz to definira umrežavanje kao jasno određenu osobinu koja uvjetuje da se paradigma informatičke tehnologije temelji na fleksibilnosti što nadalje povezuje s približavanjem specifičnih tehnologija u visoko povezani sustav, unutar kojeg je nemoguće razabrati odvojene tehnološke putanje. U konačnici paradigma informatičke tehnologije se ne kreće prema zatvaranju u sustav već je prilagodljiva i otvorena u svom razvoju, a bitne su joj značajke obuhvatnost, složenost i umrežavanje (Castells, 2002).

Ključno u Castellsovim uvidima o informacijskom dobu je informacija kao sirovina, odnosno nadilaženje tradicionalnog poimanja svijeta te društvenih, ekonomskih i političkih dinamika. Treba ipak napomenuti kako taj uvjetno rečeno paralelni svijet, nije ništa novo, barem kao koncept, jer ako malo proanaliziramo vlastite živote i svakodnevicu možemo uvidjeti kako se konstantno nalazimo u višestrukim svjetovima odnosno podložni smo njihovim zakonitostima. Primjerice s jedne strane dio smo fizičkog svijeta kao nakupina organske materije i podložni smo svim njegovim zakonitostima, a s druge strane isto tako, iako se ne radi o fizički opipljivim

pojavama, podložni smo zakonitostima obitelji kojoj pripadamo, kruga prijatelja, grada, države, radnog mjesta itd. ovisno u kojem od tih okruženja se nalazili u datom trenutku. Dakle informacijsko doba nam donosi samo još jedan svijet s kojim se sada treba naučiti nositi te navigirati unutar njega.

Kao i svako novo otkriće ili stupanje u nepoznate krajeve, informacijsko doba odnosno noviteti u pogledu tehnologija, a posljedično i novih pojava koje one prouzrokuju, u isto vrijeme predstavljaju ogroman potencijal, ali s druge strane uvode i mnoge izazove. Potencijal naravno u pogledu unaprijeđivanja postojećeg stanja te stvaranja boljeg svijeta i budućnosti. S druge strane izazovi su u širem kontekstu tek usputne prepreke jer ako se sagleda cjelokupna zabilježena povijest može se utvrditi kako čovječanstvo nikada nije bilo lišeno izazova, ali ih je isto tako uglavnom uspješno i rješavalo. S druge strane treba uzeti u obzir kako baš zbog prirode informacijskog doba i eksponencijalnog razvoja tehnologija imamo priliku sve brže savladavati izazove koji su pred nama te potencijalno smanjiti djelokrug negativnih posljedica koje se javljaju s tim izazovima.

5. Informacijsko doba i društvo

S druge strane kada je u pitanju društvo, Castells ga kroz svoju teoriju umrežene zajednice promatra kao globalno s odnosima organiziranima putem komunikacijsko-medijskih mreža. Usporedno s novim komunikacijskim tehnologijama bilježize i sve veća međusobna povezanost članova društva. U takvoj situaciji odnosi organizirani preko komunikacijskih mreža nadopunjuju i zamjenjuju komunikaciju licem u lice. Utjecaj tehnologije, novo organizirane ekonomije i društvene dinamike otvara put za formiranje umreženih poduzeća s globalnom radnom snagom. Stvarnost se odjednom dijeli na fizičku i virtualnu, a lokacija središnje sfere borbe za moć prebacuje se prema potonjoj. Castell tvrdi kako je upravo ta virtualna stvarnost ona prava jer ljudi počinju formirati razmišljanja o raznim pojavama onako kako im masovni mediji prezentiraju određenu tematiku, a ne kakva je ona u realnom svijetu. Nasuprot tradicionalnim oblicima masovnih medija, on raspoznaje i oblike koje stvaraju korisnici na internetu te ih naziva bezmasovnom komunikacijom koju omogućuje arhitektura interneta kao distribucijske mreže sudionika koji međusobno mogu komunicirati na način koji je bitno drugačiji od uobičajne medijske hijerarhije od vrha prema dnu (Castells, 2000).

Upravo ta pojava, odnosno mogućnost korisnika da sami generiraju sadržaje, veze i eventualno oblike organizacije uklapa se u okvire rizomatskog sustava, naspram masovnih medija koji, ako se vratimo na usporedbu drvo-rizom, imaju arborescentnu strukturu odnosno mogu se promatrati kao zatvoreni sustavi. Međutim, na umu treba imati kako unatoč tome i masovni mediji imaju mogućnost postati dio rizomatskog sustava upravo zbog mogućnosti i dosega informacijske tehnologije koja, kako je već spomenuto ima moći utjecati na procese koji se događaju u društvenim, medijskim, političkim i ekonomskim sferama.

Slika 3 Umreženo društvo - ilustracija

6. Mreža kao oblik organizacije

Mreže, prema Castellsu postaju najučinkovitiji organizacijski oblik zbog svojih obilježja; fleksibilnosti, koja podrazumijeva sposobnost promjene i obnove u skladu s promjenom okruženja, ali pritom zadržavanje svojih ciljeva, dok joj se komponente mijenjaju i zaobilaženjem blokada u komunikacijskim kanalima stvaraju nove veze; skalabilnosti odnosno mogućnosti povećanja ili smanjenja ovisno o potrebi, a bez značajne promjene same prirode mreže te naposlijetku izdržljivosti jer nisu centralizirane pa stoga i bilo kakav proboj ili prekid ne znači i kraj funkcioniranja jer se mreža reproducira i pronalazi novi način djelovanja. Budući da su višestruke, odnosi moći za svaku mrežu su specifični, ali je temeljni oblik iskazivanja moći, zajednički svim mrežama isključenje iz mreže. Što se tiče ostalih vrsta mrežne moći koju korisnik može ostvariti postoji nekoliko različitih varijanti, primjerice moć umrežavanja odnosno komparativne prednosti mogućnosti uključuvanja u društvo globalne mreže nasuprot korisnicima koji tu mogućnost nemaju. Moć mreže je također predmet razmatranja, gdje stvorene norme definiraju tko može biti uključen u globalno društvo. Zatim moć umreženih, odnosno jedinstvena snaga koju ljudi prakticiraju jedni preko drugih u mreži te naposlijetku moć formiranja mreže odnosno sposobnost programiranja mreža za ostvarivanje specifičnih ciljeva i stvaranje strateških saveza mreža koji čuvaju snagu mrežnih elita (Castells, 2000).

Drugim riječima ono što su Deleuze i Guattari htjeli predočiti metaforom rizoma, Castells je promatrao na praktičnim primjerima u stvarnom svijetu. Sve karakteristike rizoma mogu se iščitati iz Castellsovih opažanja o prirodi i funkciji mreže. Od decentraliziranosti preko mogućnosti prilagodbe i zaobilaženja prepreka do sposobnosti obnavljanja unatoč nastalim prekidima u povezanosti i protoku informacija. Na temelju toga, iako su se takvi principi već pojavljivali kroz povijest, možemo reći kako živimo u vremenu rizoma, jer informacijsko doba upravo to i je. S tim znanjem, ranije spomenuto snalaženje i navigiranje svijetom u informacijsko doba može teoretski postati lakše jer kroz primjenu, u ovom slučaju koncepta rizoma možemo lakše razumjeti s čime smo suočeni te se postaviti suklado tome i pronaći načine kako reagirati te na koji se način ponašati u datim okolnostima.

7. Implikacije umreženosti

U svojoj studiji fenomena u ekonomiji, politici, geografiji i komunikaciji vezanoj za umreženo društvo Castells postavlja tezu da živimo u dobu koje je obilježeno decentraliziranim i dehijerhiziranim umreženim odnosima. Smatra kako su nove strukture pridonijele olakšavanju poslovanja i većoj dinamici društvenog života. Isto tako, vjeruje da u cijelom procesu državne institucije imaju ulogu upravljanja društvenom tranzicijom u informacijsko doba jer u toj tranziciji je potrebno političko zastupanje, ali u obliku demokracije u kojoj svi sudjeluju, odnosno potrebni su procesi iznalaženja konsenzusa. Izdvaja tri društvena procesa kao glavne čimbenike za razvoj tehnologije; potreba ekonomije za većom fleksibilnošću, koja u konačnici dovodi do elektroničkog poslovanja; potrebe društva u kojem vladaju vrijednosti individualnih sloboda, što posljedično stvara solidnu podlogu za umreženi individualizam odnosno stvaranje mrežnih zajednica prema individualnim sklonostima, a tek na kraju spominje napredak u računalstvu i telekomunikacijam koji se događa krajem prošlog tisućljeća. Ovdje bi valjalo izdvojiti drugi spomenuti proces na kojem se, smatra Castells, temelji izraz novog društva i nove društvenosti u kojoj se komunikacija ostvaruje u kontekstu povezivanja pojedinaca ne prema prostornoj povezanosti već prema afinitetima. Poslovna sfera također prolazi kroz promjenu i postaje sličnija privatnim sferama jer su donedavna centralizacija i hijerarhija zamijenjeni mrežama odnosa na kojima privatne sfere počivaju. Posljedično, suvremeno društvo sve više približava poslovno i privatno vrijeme. Na tragu toga Castells analizira različite forme koji su manifestacija novih oblika mišljenja, izrazi nove društvenosti odnosno mentalnih navika. U tom pogledu smatra kako tehnologija nije tek puka nadogradnja dosadašnjih mogućnosti, već čini supstancijalnu razliku koja obilježava mentalne navike čovjeka s kraja 20. stoljeća. Internet kao utjelovljenje svih navedenih fenomena počiva na načelima suradnje i slobodne razmjene podataka gdje su fleksibilnost, odsutnost zapovjednog središta i maksimalna autonomija svakog čvorišta izvor njegove snage i njegova brzog samostalnog razvoja (Castells, 2003).

Naravno sve navedene osobine mreže i umreženog društva su tek okviri koji uvjetuju društvenu dinamiku i unutar kojih se događaju društveni procesi, pa i naposlijetku društvene promjene. Ipak, detaljnijom analizom može se utvrditi kako određene pojave unutar društvenih procesa na različite načine utječu na društvenu dinamiku te rezultiraju društvenim pojavama koje ovisno o gledištu mogu biti pozitivne i negativne. Kao najupečatljivija karakteristika mreže koju bi se pritom moglo ocjeniti pozitivnom je upravo njen neograničeni potencijal, gdje se ponovno vraćamo na rizomatski sustav koji može neograničeno rasti, stvarati nove poveznice, značenja

i funkcije. Zbog decentraliziranosti uvijek postoji mogućnost obnavljanja u slučaju prekida, odnosno pronalaženja novih rješenja i zaobilaženja prepreka zahvaljujući fleksibilnosti i prlagodljivosti mreže. Preciznije, pozitivnom se može smatrati mogućnost da je pomoću mreže zbog navedenih karakteristika moguće nadići mnoge prepreke s kojima je ljudsko društvo suočeno. Međutim postoji i druga strana, odnosno javljaju se fenomeni koji su rezultat korištenja mreže te se, jednako kao i ostali produkti mreže odnosno njeni obrasci funkcioniranja, mogu prije svega okarakterizirati nepredvidivima u smislu da je njihov nastanak uvjetno rečeno prirodni slijed događaja. Ipak uzevši u obzir ulogu tih fenomena u društvu te posljedica koje ostavljaju, dodatno im se može pripisati pridjev problematičnog ili čak negativnog. U nastavku teksta biti će više riječi o najznačajnijim fenomenima takve prirode te će biti ponuđeni neki od primjera iz prakse preko kojih je moguće ilustrirati njihove posljedice.

8. Izazovi informacijskog doba

Uslijed razvoja tehnologija koje su dovele do ulaska u informacijsko doba odnosno nastavile ga je održavati, bilo je za pretpostaviti da će se pojaviti i razni načini na koje će alati, koje te tehnologije pružaju, biti korišteni. Također za pretpotstaviti je i da će razni načini korištenja tih istih alata odnosno tehnologija, imati različite rezultate, to jest čak bi možda bilo prikladnije reći posljedice, jer u konačnici neke od njih ostavljaju značajne tragove u društvu, društvenim odnosima i mnogim drugim sferama. U nastavku teksta upravo će biti riječi o nekim pojavama koje su preslikane iz prethodnih epoha ljudskog društva, a u kontekstu informacijskog doba poprimaju nove razmjene i do određene mjere utječu na društvene dinamike.

9. Zasićenost informacijama

Zasićenost informacijama nipošto nije nova pojava jer naznake ovog fenomena datiraju, kako navodi povjesničarka Ann Blair, još u antičko doba. U tom kontekstu referira se na mnoštvo knjiga koje je konstantno raslo. Taj rast postao je još izraženiji u 15. stoljeću nakon pojave tiskarskog stroja koji ubrzava proces umnažanja knjiga. Nadalje, Blair pripisuje ovu pojavu želji za sakupljanjem i očuvanjem znanja koja je rezultirala stvaranjem knjižnica i muzeja. Međutim osim pohranjivanja znanja i informacija, još jedna funkcija prikupljene građe je i njeno korištenje. Na tragu toga poziva se na dominikanca, Vincenta iz Beauvaisa, koji je utvrdio ključne čimbenike koji dovode do osjećaja zasićenosti, a susrećemo se s njima i danas: mnoštvo knjiga, nedostatak vremena i ograničenja pamćenja (hbr.org).

Detaljnijom analizom ove pojave mogu se naći uzroci ovakvog stanja, a to su: višestruki izvori informacija, prevelika količina informacija, razina zahtjevnosti kada je u pitanju menadžment informacija, nerelevantne i nevažne informacije te manjak vremena za razumijevanje informacija. Implikacije za prosječne korisnike informacija su uglavnom negativne te se oni suočavaju s cijelim nizom izazova u pronalaženju informacija koje su im potrebne što rezultira iscrpljenošću i nervozom jer unatoč velikoj količini informacija čini se kako znamo manje jer razmjeri usvojenog znanja su zanemarivi u odnosu na količinu dostupnih informacija. Također previše informacija vodi k svojevrsnoj mentalnoj paralizi ili iscrpljenosti, a jedna od reakcija na to bi moglo biti potpuno izbjegavanje i isključivanje iz svih tijekova, što može rezultirati gubitkom ili propuštanjem vrijednih informacija. Isto tako zasićenost informacijama može voditi do ovisnosti o istima pri kojoj poriv za pribavljanjem sve više i više informacija potencijalno rezultira prevelikim oslanjanjem na izvore kao što je Internet, a u konačnici rezultira padom produktivnosti. Osim toga tu je i smanjeni raspon pozornosti, a isto tako i

samanjeni kapaciteti za razmišljanje jer sve potrebne informacije su u velikim količinama dostupne korisnicima putem raznih izvora. U tolikoj količini dostupnih informacija postoji i mogućnost kontaminacije koja može biti uzrok donošenja krivih odluka i činjenja ozbiljnih grešaka. Naposlijetku ovakvo stanje može stvoriti mentalni sklop u kojem osoba razmišlja o prošlosti i neposrednoj budućnosti bez odgovarajuće pozornosti za sadašnjost što rezultira manjkom koncentracije, unutrašnjim nemirom i nestrpljenjem, odnosno stvara poteškoće u postizanju i održavanju organiziranosti, postavljanju prioriteta i raspoređivanju vremenom. (Hoq, 2014)

Za ilustraciju, kao praktični primjer koji doprinosi zasićenosti informacijama je i dvadesetčetverosatni ciklus izvještavanja koji je kritiziran zbog stvaranja nekontroliranog nadmetanja medijskih kuća kako bi pridobile što veći dio publike. Uz to, korporativni vlasnici medija naravno očekuju i određeni profit, što u kombinaciji s prethodno spomenutim nadmetanjem rezultira opadanjem novinarskih standarda. Novinarstvo se usmjerava k senzacionalizmu, zabavi i plasiranju mišljenja o određenim temama, a udaljava od tradicionalnih novinarskih vrijednosti kao što su provjerenost informacija, proporcionalnost, relevantnost, dubina i kvaliteta interpretacije. Time se stvaraju temelji za „novinarsto navoda“ koje ne mari je li neka tvrdnja valjana već potiče što brže plasiranje tvrdnji u sferu javne rasprave (Kovach i Rosenstiel, 1999).

Pojednostavljeno, informacije se može promatrati kao dvosjekli mač; koliko s jedne strane mogu biti pokretač pozitivne promjene i akcije, toliko s druge strane mogu biti glavni razlog za usporavanja ili potpunog zaustavljanja tih procesa, a u najgorem slučaju mogu odvesti u suprotnom smjeru te iz najrazličitijih razloga, bilo da su u pitanju zagušenost i nemogućnost odabira pravih informacija ili dezinformacije koje stvaraju iskrivljenu sliku pravog stanja, uzrokovati negativnu akciju i promjene.

10. Lažne vijesti

Poput fenomena zasićenosti informacijama, lažne vijesti također nisu nova pojava jedino se može govoriti o eventualnoj promjeni percepcije o njima ovisno o prolasku vremena, izmjeni društveno-političkih okolnosti te razvoju tehnologije.

Ukratko radi se o obliku vijesti koje su nastale korištenjem dezinformacija i masovne obmane plasiranih u javnost putem novina ili društvenih mreža. Iza stvaranja takvog sadržaja stoje razne motivacije pa svrha lažnih vijesti može biti dezinformiranje i zastrašivanje javnosti, napadanje političkih protivnika ali isto tako i parodija, satira ili jednostavno privlačenje pozornosti (the guardian.com)

Jedan od prvih primjera lažnih vijesti veže za mjesto 15. stoljeće i mjesto Trent u Italiji. Radi se o nestanku dvoipolgodišnjeg djeteta uslijed kojeg je franjevački svećenik, Bernardino da Feltre, održao niz misa tijekom kojih je tvrdio kako su pripadnici židovske zajednice ubili dijete, ispustili mu krv te ju naposlijetku popili kao dio obilježavanja židovskog blagdana Pashe. Naravno takve su se glasine brzo proširile te je, potaknut istima, princ biskup Trenta Johannes IV Hinderbach naredio uhićenje cijele židovske zajednice u gradu. Nakon uhićenja uslijedilo je ispitivanje uz mučenje, a rezultat toga bilo je proglašenje petnaestoro ljudi krivima te njihovo spaljivanje na lomači. No tu nije stalo, glas o počinjenim „zločinima“ u Trentu proširio se i na okolicu pa je i u drugim mjestima slična sudbina dočekala pripadnike židovske populacije (politico.com).

Iz ovoga se primjera može vidjeti koliko jedna lažirana priča može utjecati na odluke i postupke ljudi. Bez obzira iz kojeg izvora došla širenje lažirane priče odnosno lažnih vijesti može učinkovito pokrenuti niz događaja nesagledivih razmjera. Kao što se iz prethodnog primjera može zaključiti, čak ni figure moći nisu imune na učinak lažnih vijesti, što je zbog implikacija koje nosi djelovanje na temelju neprovjerenih podataka vrlo zabrinjavajuće. U okvirima informacijskog doba, posljedice ove pojave poprimaju još veće razmjere nego li je to bilo prije.

Jedan od najboljih primjera za to su protivnici cijepljenja. Iako su i na samim počecima uvođenja ove prakse postojali skeptici po pitanju cijepljnenja za potrebe ovog rada fokus će biti na vremenskom okviru informacijskog doba. Preciznije radi se o mitovima, raširenim među generalnom populacijom, a kreću se od toga da cijepiva uzrokuju autizam, preko toga da imunitet novorođene djece ne može podnijeti toliko cjepiva ili pak da je prirodni imunitet bolji nego onaj stvoren cjepivima do toga kako cjepiva sadrže štetne tvari ili uopće nisu potrebna jer su razine zaraženosti nekim bolestima vrlo niske ili nepostojeće. Najzanimljiviji od tih mitova,

u kontekstu lažnih vijesti, je onaj o autizmu, a nastanak duguje studiji iz 1997. godine koju je britanski kirurg Andrew Wakefield objavio u prestižnom medicinskom časopisu *The Lancet*, s tvrdnjom da je cjepivo protiv ospica, zaušnjaka i rubeole (MMR) razlog povećanog postotka autistične djece u Britaniji. Studija je od tada u potpunosti opovrgnuta zbog ozbiljnih grešaka u proceduri, skrivenih sukoba interesa i kršenja etičkih načela, što je za Wakefielda rezultiralo gubitkom medicinske license te povlačenjem njegova rada iz časopisa. Bez obzira na to, njegova teza je shvaćena ozbiljno i provedene su dodatne velike studije, ali niti jedna nije našla poveznicu između bilo kojeg cjepiva i šanse za razvitak autizma. Novija istraživanja čak ukazuju da se autizam razvija još za vrijeme trudnoće, puno prije nego li novorođeno dijete može doći u doticaj s cjepivima (publichealth.org).

Unatoč tome što je studija, iza koje stoji financijski sukob interesa zbog kojeg se može govoriti o lošoj namjeri, opovrgnuta, informacija odnosno lažna vijest o nalazima te studije se proširila u javnost, a brzom širenju je najviše pogodovala prisutnost interneta. U toj situaciji nije previše pomoglo ni što su neke poznate javne figure također zauzele skeptičan stav po pitanju cijepljenja i time dodatno otežale situaciju (hsph.harvard.edu).

Sve skupa ostavilo je negativne posljedice za zdravlje ljudi na globalnoj razini. Točnije dogodio se povratak bolesti koje su zahvaljujući cjepivima prethodno bile iskorjenjene. (time. com)

11. Komore jeke

Izraz koji se koristi za opisivanje situacije gdje se određene ideje i vjerovanja dodatno pojačavaju kroz ponavljanje unutar zatvorenog sustava koji ne dopušta slobodno kretanje alternativnih ili konkurentnih ideja i koncepata. Kod komora jeke postoji implikacija da određene ideje ili ishodi prevladavaju zbog netransparentnog načina prikupljanja informacija koji je svojstven takvim zatvorenim sustavima. Često se izraz „komore jeke" koristi u kontekstu društvenih mreža i drugih interaktivnih platformi gdje tehnologija koju koristimo iz općih izvora odabire dijelove podataka i informacija prema heuristici algoritama za učenje. Korisnici u tom pogledu mogu primjetiti kako se sadržaj koji konzumiraju putem društvenih mreža pretvara u komoru jeke sa idejama koje su slične ili istovjetnje njihovim vlastitima (techopedia.com).

Valjalo bi napomenuti kako se može govoriti o dva načina nastanka komora jeke u informacijsko doba. Jedan su komore jeke koje stvaraju sami korisnici. Dakle kao što je već opisano drže se isključivo krugova u kojima se nalaze njihovi istomišljenici, a sadržaj informacija i generalna komunikacija među njima je primarno u svrhu međusobnog podupiranja zajedničkih stavova i svjetonazora.

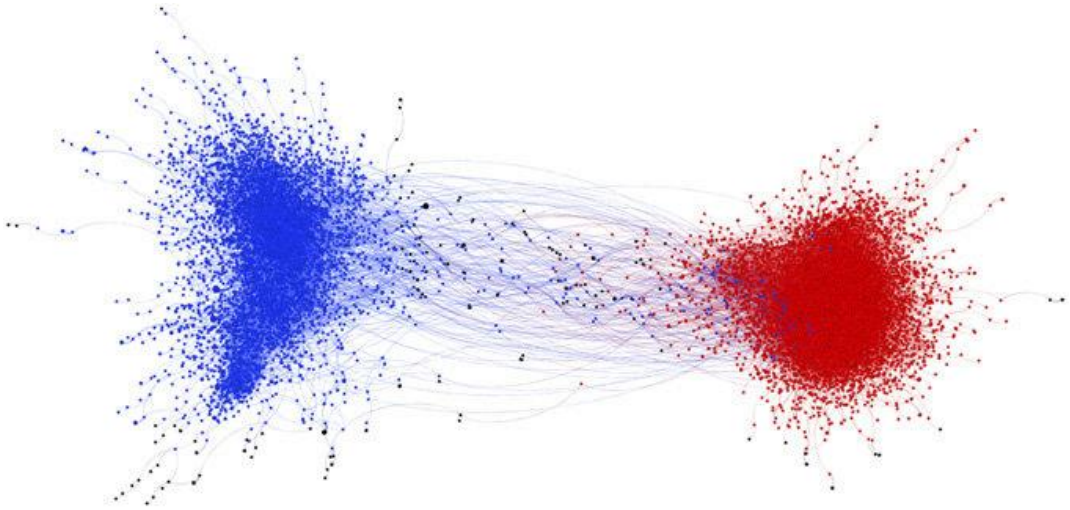
Drugi način na koji komore jeke mogu nastati je posredstvom tehnologije koja se koristi za komunikaciju i dijeljenje informacija s drugim korisnicima. Konkretan primjer za to bila bi društvena mreža Facebook, zbog svoje raširenosti i sveobuhvatnosti kada je u pitanju korisnička baza, budući da je prisutna u svim dijelovima svijeta.

Dakle ono o čemu se radi kada se govori o nastanku komora jeke u kontekstu Facebooka su sadržaji koji su korisniku prikazani, uglavnom u obliku oglasa. Algoritmi osmišljeni za praćenje navika korisnika prikupljaju podatke o sadržaju koji korisnici konzumiraju i razmjenjuju i Facebook korisnicima prikazuje oglase koji se uklapaju u sadržaj za koji je na temelju prikupljenih podataka, algoritamski izveden zaključak kako se uklapa u interese korisnika. (sproutsocial.com)

12. Polarizacija društva

Ako promatramo zasićenost informacijama i komore jeke kroz paradigmu rizoma onda zasićenost u tom slučaju možemo pripisati svojstvu neprestanog umnažanja, dok bi se komore jeke vezale uz proboje koji u rizomu nastaju te se iz njih stvaraju nove cjeline koje se potom neovisno jedna o drugoj nastavljaju razvijati zasebno. Potonje, preslikano na društvo pogoduje i u konačnici rezultira polarizacijom.

U studiji provedenoj u suradnji Odjela za psihologiju, Odjela za politiku i Odjela ruskih i slavenskih studija, Sveučilišta u New Yorku proučavano je ponašanje korisnika na društvenoj mreži, preciznije Twitteru. U fokus su stavljena društvena i politička pitanja po kojima se dvije glavne političke opcije u Ujedinjanim Državama razilaze. Promatrane su objave korisnika vezane za ta pitanja, odnosno istraživači su se usredotočili na način distribucije sadržaja. Primjetno je kako su korisnici opredjeljeni za jednu opciju dijelili objave koje su se podudarale s njihovim svjetonazorom odnosno načelima te opcije, dok su pripadnici druge opcije činili isto, ali sa svojim istomišljenicima, odnosno dijelili su one objave koje se podudaraju s njihovim svjetonazorom. Vrlo je malo bilo slučajeva gdje su pripadnici jedne opcije dijelili objave pripadnika druge opcije, odnosno nije bilo naznaka stvaranja dijaloga, već su se informacije i razmjena mišljenja ili točnije potvrđivanje mišljenja događali unutar svake grupe zasebno u gotovo zatvorenom sustavu čime se podupiralo stvaranje komora jeke. (researchgate.net)

Slika 4 Grafički prikaz distribucije objava na društvenim mrežama između osoba suprotstavljenih političkih opredjeljenja

Uzmemo li u obzir kako se demokracija i donošenje odluka u istoj zasniva na vladavni odnosno izboru većine, onda je jasno kako polarizacija može negativno utjecati na demokratske procese jer smanjuje mogućnost dijaloga i dolaska do sporazumnih rješenja. Stvaraju se izrazito ekstremne pozicije koje se bore za prevlast te su zbog takvih okolnosti sklonije pribjegavati nedemokratskim sredstvima kako bi ostvarile svoje ciljeve. Ponovno se međutim vraćamo na rizomatsku prirodu mreže i umreženosti jer unatoč negativnim pojavama i dalje se ne treba zanemariti njihov potencijal, a pritom je najveći naglasak na povezanosti svih dijelova rizoma, odnosno mreže i mogućnosti da se svaki pojedinačni dio rizoma povže s bilo kojim drugim, neovisno o lokaciji. U ovom slučaju ti dijelovi su sami korisnici. Teoretski taj potencijal bi značio da je, upravo zbog potpune povezanosti i implikacije kako svi uključeni imaju jednaku mogućnost utjecaja, moguće donositi odluke putem konsenzusa. Naravno u praksi uvjeti nikada nisu idealni te je mnogo čimbenika koji utječu na procese i konačne ishode tih procesa, ali težnja k najboljem mogućem ishodu svakako može za sobom povući i pozitivne promjene i pomake.

13. Komore jeke i polarizacija društva u širem kontekstu

Komore jeke i, posljedično, polarizacija među, ideološki ili po nekom drugom čimbeniku podjeljenim grupama moguće je kao fenomen uočiti prateći određene uzorke ponašanja, u ovom slučaju s najvećim naglaskom na internetskim platformama odnosno društvenim mrežama. Međutim često ih se promatra kao izolirani fenomen vezan za isključivo jednu platformu ili se kod promatranja postavlja previše uske okvire za rad. To može rezultirati krivom percepcijom o obujmu i utjecaju ovih pojava na društvo.

Kada se govori o fenomenima komora jeke te polarizaciji društva potrebno je uzeti u obzir i načine na koje su te pojave promatrane odnosno što su sve istraživanja koja su se bavila ovom tematikom obuhvaćala. Jedan od ključnih faktora u tom pogledu je mogućnost mnoštva izbora kada su u pitanju mediji i njihovo korištenje. Studija koju su proveli istraživači s Oxforda bavila se upravo ovom tematikom jer su uvidjeli nedostatke u dosadašnjem pristupu proučavanju komora jeke i medijski uzrokovane polarizacije društva. Studija povlači dvije šire implikacije kada je u pitanju proučavanje utjecaja komora jeke na političke interese i društvenu dinamiku . Prvo, definicija i mjerilo prema kojima se određivalo bivanje unutar komore jeke do sada su bili pretjerano suženi. Ta suženost predstavljala je potencijalni izazov za druge kuteva proučavanja teorije političke komunikacije. Drugo, studije u kojima se proučava samo jedan medij nisu korisne za generalizaciju šire medijske okoline. Oboje je usko povezano s činjenicom da, unatoč isticanju potencijala interneta za širenje mogućnosti u medijima i komunikaciji, istraživači često previde kompleksnosti uključene u razumijevanje praksi u političkoj komunikaciji pojedinaca te implikacija tih praksi. Čak je i konceptualizacija komore jeke utemeljena na promatranju medijske okoline koju pruža Internet te ju karakterizira velika mogućnost izbora, što pojedincima pruža priliku birati unutar raznolike ponude medija kako bi ispunili svoje potrebe i preferencije. S druge strane empirijska istraživanja su prečesto koristila pretjerano sužene definicije za komore jeke, koje nisu obuhvaćale sve izbore koji su na raspolaganju korisnicima. Treba uzeti u obzir čimbenike poput koje i koliko medija ljudi biraju koristiti, kako ih koriste te preklapa li se ili nadopunjava ta upotreba. Kod procjene vjerojatnosti upadanja u komoru jeke trebalo bi odabrati pristup s više perspektiva u pogledu načina na koje pojedinci koriste medije u okruženju s mnoštvom izbora. (Dubois & Blank, 2018)

14. Teorije zavjera

Zanimljiva pojava koja se može povezati s lažnim vijestima, odnosno zbog njihove prirode može se reći da nadopunjuju jedna drugu, su teorije zavjera.

Teorija zavjere je objašnjenje događaja ili situacije koje uključuje urotu zlonamjernih i močnih aktera, često s političkom motivacijom iako sve ukazuje na to da su druga objašnjenja puno vjerojatnija. Izraz ima pogrdne konotacije odnosno implicira kako je zavjera osnovana na predrasudama i manjku dokaza (Byford, 2011).

Prethodno spomenute lažne vijesti i komore jeke su također prisutne kod razvoja teorija zavjere, a poput lažnih vijesti ova se pojava također može oprimjeriti već spomenutim slučajem skeptika prema cijepljenju. Mnogi su drugi primjeri teorija zavjere no oni uglavnom ne rezultiraju nekom konkretnom akcijom nasuprot situacije gdje se jasno vide posljedice širenja dezinformacija o cijepljenju te stvaranja zajednica koje su te dezinformacije podupirale što je u konačnici imalo drastične rezultate u realnom svijetu.

15. Internet

Mnoge rasprave vođene su oko toga je li Internet uistinu rizomatska tehnologija ili ne. Za sve argumente koji su išli u prilog toj tvrdnji i pokušali prikazati kako internet savršeno odražava Deleuzeov i Guattarijev kriterij za rizomatske strukture kao što su povezanost, heterogenost, višestrukost, prekidi, kartografija i dekalkomanija, pojavljaivali bi se i brojni protuargumenti koji su isticali kako je mreža izbrazdana raznim strukturama poput hijerarhijski ustrojenih servera, protokola, lozinki koje imaju više zajedničkog s arborescentnim strukturama. Konzervativniji poznavatelji tematike zauzimali bi središnju poziciju govoreći kako je internet rizomorfne umjesto rizomatske prirode jer pokazuje mnoge karakteristike rizoma, ali isto tako ne isključuje arborescente karateristike. (Lawley, 2005)

Bez obzira koju poziciju zastupali kada je u pitanju utvrđivanje organizacijske prirode interneta jedno je sigurno; od nečega treba početi. Upravo zbog svojih karakteristika rizom je ovdje najprikladniji, dok se ne pojavi neki učinkovitiji koncept, a suvišno je isticati kako je razumjevanje svijeta koji nas okružuje neophodno za preživljavanje. Naravno, figurativno preživljavanje u ovom pogledu jer navigacija internetom, pa i svijetom koji je prihvatio internet kao svoju sastavnicu ne predstavlja nužno neposrednu opasnost fizičke prirode. Međutim upravo zbog prožetosti naših života novim tehnologijama izloženi smo i mnogim problemima koje te tehnologije donose, a o kojima je bilo riječi ranije. Također zbog tolike razine prisutnosti, nove tehnologije ostavljaju veliki utjecaj na živote pojedinaca što se u konačnici odražava i na cjelokupno društvo, stoga bi bilo neodgovorno zanemariti znanja koja su nam na raspolaganju i ne pokušati razumjeti svoju okolinu, unatoč tome što je ona podložna konstantnoj promjeni.

16. Utjecaj interneta na organizaciju društva

U kontrastu s birokratskom hijerarhijom sada također postoje i decentralizirane organizacije koje globalno djeluju kroz cyber-prostor. U tom pogledu vrlo je privlačna usporedba rizoma, koji povezuje naizgled različite i nasumične točke, i elektronički upravljane organizacije. Odnosno rizom se ovdje može ponovo gledati kao metafora za ekspanzivnu, premreženu i strukturalno neodređenu prirodu organizacija kojima se upravlja preko globalnih elektroničkih mreža. (Lawley, 2005)

U okvirima organizacije društva to bi značilo kako upravo zbog prisutnosti interneta nestaju prepreke i nastaju nove mogućnosti za ostvarivanje kontakta i stvaranje zajednica. To zauzvrat može imati različite implikacije i posljedice. Kao što je već navedeno, razni izazovi se pojavljuju u kontekstu informacijskog doba, a problematično u toj situaciji je što je prosječan korisnik novih tehnologija u najboljem slučaju svjestan tih izazova, no češća je situacija gdje se tehnologija uzima zdravo za gotovo, uvjetno rečeno. Razlog tome je i prilagođenost te jednostavnost korištenja. Ciljano osmišljene kako bi bile dostupne što većem broju ljudi mnoge tehnologije se koriste u najmanju ruku nemarno. Za to samo djelomično možemo kriviti korisnike. Ako se osvrnemo na ranije spomenute zasićenje informacijama, komore jeke, lažne vijesti itd. moguće je izvući zaključak kako su u većini tih situacija korisnici uglavnom žrtve, često nesvjesne svog statusa, odnosno nesvjesne svega onoga čime su obuhvaćeni. Sve skupa se svodi na to kako je istina da su ogromni potencijali u pogledu povezivanja ljudi i učinkovite organizacije prisutni, ali treba ih znati iskoristiti, a da se pritom nastoji izbjeći što više negativnih i štetnih posljedica jer unatoč mogućim negativnim pojavama ipak uz nove tehnologije i mogućnosti povezivanja, ljudsko društvo ima temelj za nadilaženje problema koji ga prate kroz povijest, ali preduvjet za to su naravno poznavanje problematike barem do te mjere gdje se nove tehnologije koriste savjesno i odgovorno te posjedovanje vještina za nadilaženje izazova pred kojima se možemo naći.

17. Društvene mreže

Glavnu ulogu u promjeni na području međuljudskih odnosa u informacijskom dobu nose društvene mreže koje spajaju korisnike sa svih strana svijeta, neovisno o rasi, klasi, nacionalnosti, vjerskom opredjeljenju, etničkoj pripadnosti, te omogućuju izravnu komunikaciju. Dakle prelazeći prepreke geografskih i svih ostalih ograničenja društvene mreže teoretski imaju potencijal spojiti čovječanstvo u jednu globalnu zajednicu jer baš zbog spomenute izravne komunikacije tijek informacija je neometan i to bi, opet teoretski, mogao biti preduvjet za postizanje većih razina ravnopravnosti među različitim akterima u društvu. Naravno taj potencijal je uvijek prisutan, međutim u stvarnosti je situacija nešto drugačija.

Za primjer će poslužiti društvena mreža Facebook, odnosno svjedočanstva bivšeg visokopozicioniranog djelatnika.

U svojim javnim istupima, potpredsjednik Facebookovog odjela zaduženog za povećanje i praćenje rasta korisničke baze, Chamath Palihapitiya, tvrdio kako algoritmi zaduženi za selekciju i prikaz sadržaja koji korisnik vidi zapravo iskorištavaju psihu te u određenom pogledu programiraju korisnika. Neki analitičari smatraju čak da su primjerice rezultati predsjedničkih izbora 2016. u Ujedinjenim Državama ili pak rezultati referenduma o izlasku Velike Britanije iz Europske Unije izravan rezultat takvog programiranja. (theguardian.com)

Prema ovome se jasno može naslutiti do koje mjere seže utjecaj društvenih mreža kao servisa koji se svakodnevno koristi i integralni je dio života stotina milijuna ljudi. Međutim uz opseg koji imaju društvene mreže kao servisi, trebalo bi razmotriti i kompetencije njihovih korisnika. S obzirom na prirodu servisa društvenih mreža, iako su one vezane za digitalne platforme i uređaje putem kojih se koriste ne znači nužno da su ograničene na to, odnosno korištenje društvenih mreža može imati dalekosežan utjecaj van njihovih tehničkih okvira.

Zbog svih implikacija koje za sobom donosi korištenje društvenih mreža potrebno je savjesno i odgovorno pristupiti njihovoj upotrebi, jer iako su sada već svakodnevni dio života često korisnici ne razmišljaju o svim mogućnostima, dobrim ili lošim, koje su prisutne i manifestiraju se kao posljedice određenih načina njihove upotrebe. Ponajviše se to odnosi na gotovo neograničen pristup osobnim informacijama. Bilo kakvo iznošenje takvih informacija predstavlja potencijalni sigurnosni rizik za pojedinca. Baš zbog jednostavnosti kojim se dolazi do velike količine informacija, problemi poput, primjerice, krađe identiteta su nešto što postaje uobičajena pojava. Isto vrijedi i ukontekstu firmi i korporacija, budući da današnje doba odlikuje konstantna povezanost i dostupnost, samim time je i povećan rizik curenja kritičnih

informacija, jer pristup kanalima za razmjenu informacija je dostupan gotovo svima u gotovo svakom trenutku i teško je kontrolirati kakvi se sve sadržaji objavljuju, a nečesto se dogodi da zbog trenutka nesmotrenosti ili nepažnje u javnost dospije nešto što nikako nije trebalo tamo dospjeti. Drugi razlog za oprezniji pristup društvenim mrežama je što, jednom objavljeni, osobni podaci mogu postati javno vlasništvo i to ne samo privremeno, već zauvijek. Dobar primjer takve situacije je online servis ancestry.com koji korisnicima pruža mogućnost pronalaženja predaka i obiteljskih linija putem genetskog testiranja. Međutim politika privatnosti ovog servisa u svojim odredbama za podatke dobivene genetskom analizom ima naveden opis „prijenosnog vlasništva“ što efektivno znači da u slučaju korištenja njihovih usluga, taj servis postaje vlasnik informacija o genetici pojedanaca što nameće pitanje je li u tom slučaju ancestry.com vlasnik nečijeg DNK? Postoje dakako i druge razine s kojih se može sagledati korištenje društvenih mreža, pa između ostalog i ona nešto osobnija. Na toj razini postavlja se pitanje kako društvene mreže utječu na prijateljstva, postojeća, formiranje novih i slično. Na samim počecima često je bio slučaj gdje bi pojedinci dodavali druge ljude u krug prijatelja na određenoj društvenoj mreži isključivo zbog kvantitete, što bi značilo da te novonastale poveznice nisu imale nikakvu težinu, odnosno nisu ništa doprinosila kada je u pitanju društveni život. Čak je kod nekih uzrokovalo i nezadovoljstvo jer su bili dodani ne zbog svojih kvaliteta kao osobe već kao puki broj za popunjavanje liste. Upravo ta kvantiteta predstavlja problem jer se zbog nje zagušuje mogućnost nekakve značajne i smislene komunikacije. Također se u tom kontekstu može spomenuti kako je upravo Facebook, jedna od vodećih društvenim mreža, imao upravo to kao cilj, odnosno postići presliku intimnosti i ekskluzivnosti društvenih mreža u stvarnom svijetu koje nastaju kontaktom lice u lice. Upravo je to ključni čimbenik koji treba uzeti u obzir prilikom njegova razvoja. Facebook je nastao u okvirima studentske zajednice i veze koje su nastajale na mreži bile su utemeljene na već postojećim vezama u stvarnom svijetu, odnosno Facebook je bio tek pomagalo, poput telefonskog imenika. Ovo objašnjava zašto se unatoč teoretskim mogućnostima i potencijalu društvenih mreža, na području bliskih prijateljstava stanje nije previše mijenjalo, odnosno unatoč velikoj mogućnosti povezivanja, ljudi i dalje navode iste brojke kada su u pitanju bliski prijatelj, a kreću se u prosjeku između šest do dvanaest osoba. (opendemocracy.net)

18. Društvene veze

Nastavno na temu društvenih mreža potrebno je u kontekstu informacijskog doba i globalne povezanosti detaljnije proanalizirati i društvene veze. Bivši predsjednik uprave Facebooka, Sean Parker na tu temu je prokomentirao kako postoje neplanirane posljedice korištenja tog servisa. Prije svega radi se o promjeni odnosa prema društvu i pojedincima, zatim se može govoriti i o utjecaju na produktivnost, a proučavanje utjecaja na kognitivni razvoj djece je tek otvaranje pandorine kutije. Prema njegovim riječima kod samog razvijanja Facebooka vodili su se pitanjem kako potrošiti što više vremena i privući što veću pozornost korisnika? Kao jedan od primjera navodi „like“ gumb, putem kojeg je korisnik mogao dobiti povratnu informaciju o tome sviđa li se sadržaj, koji je objavio, drugim korisnicima što bi rezultiralo malom dozom dopamina koja bi ih poticala na objavljivanje još sadržaja. Odnosno umjetno je stvoren način za postizanje društvene potvrde ili prihvaćenosti koji se hrani slabostima ljudske psihe, ali pri tom naglasak ostaje na pridjevu umjetno jer u konačnici radi se o virtualnoj društvenoj potvrdi ili prihvaćenosti koja može i ne mora imati uporište u stvarnosti. Posljedično to može dovesti do iskrivljene slike o društvenim vezama i odnosima među pojedincima ili unutar kolektiva što kada se izađe iz okvira virtualnog i sagleda situacija u realnom svijetu zna rezultirati cijelim nizom problema (theguardian.com).

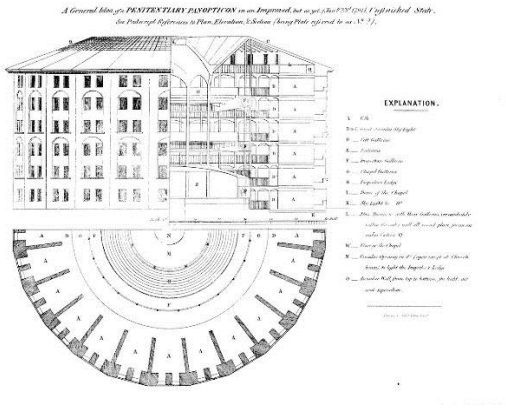
Već je prethodno spomenuto, u kontekstu društvenih mreža i stvaranja veza među ljudima kako stanje na društvenim mrežama ne odražava nužno stanje u stvarnosti. To se ponajprije odnosi na broj ljudi s kojima jedan korisnik ima poveznicu, odnosno nalaze se na njegovoj listi prijatelja. Većinom se situacija u stvarnosti, unatoč prisutnosti društvenih mreža ne mijenja previše, odnosno društvena dinamika i odnos pojedinca prema društvu u stvarnom svijetu uvelike ostaje nepromijenjen. To je jedno područje koje unatoč svim svojim potencijalima, društvene mreže nisu uspijele riješiti. Radi se jednostavno o fizičkim ograničenjima jer kako je navedeno ranije, korisnici društvenih mreža, neovisno o broju osoba na svojoj listi prijatelja i dalje navode brojku od šest do dvanaest osoba koje smatraju bliskim prijateljima. Prema tome dalo bi se zaključiti kako unatoč mogućnostima i dosezima tehnologije čovjek može iskoristiti samo onoliko koliko mu njegovi fizički okviri dopuštaju.

19. Modeli nadzora i kontrole

Neizbježno je kada se govori o organizaciji i ustroju društva spomenuti i oblike nadzora i kontrole jer oni se prirodnim slijedom javljaju u tom kontekstu.

Za okvire informacijskog doba može se krenuti od Foucaultove metafore panoptikona. Izraz izveden od grčke riječi *panoptes,* čije značenje bi bilo „svevideći“, panoptikon je isprva bio naziv za projekt koji je u osamnaestom stoljeću smislio engleski filozof i utemeljitelj utilitarizma, Jeremy Bentham. Radilo se o ideji za organizaciju zatvora nastaloj tijekom promatranja zatvorskih djelatnika. Dizajn koji je Bentham smislio omogućavao bi jednom čuvaru nadzor nad svim zatvorenicima unutar institucije bez mogućnosti da zatvorenici znaju kada ih se promatra. Iako je za jednog čuvara fizički nemoguće nadzirati sve zatvorenike odjednom, činjenica da zavorenici ne znaju kada ih se promatra bi ih trebala motivirati na ponašanje kao da su cijelo vrijeme pod nadzorom. Prema tome zatvorenici su primorani regulirati vlastito ponašanje. Arhitektura ovakvog objekta se sastoji od kružne prostorije s nadzornom postajom u središtu. Iz tog središta, upravitelj ili ostalo osoblje mogu promatrati zatvorenike. (Sprigge & Burns, 2017).

Bentham je smatrao kako u takvom zatvoru glavni mehanizam koji bi upravitelja natjerao na humano postupanje bio publiciteti. Njegov princip inspekcije ne bi se primjenjivao samo na zatvorenike takvog zatvora već i na upravitelja, odnosno čuvare. Čuvar bi bio pod nadzorom opće javnosti i javnih dužnosnika. Naizgled konstantan nadzor zatvorenika te povremeno promatranje upravitelja od strane javnosti riješilo bi vječno filozofsko pitanje:“Tko nadzire čuvare?“ (Crimmins, 2017)

Slika 5 Nacrt konstrukcije zatvora po modelu panoptikona

Foucault koristi panoptikon kako bi ilustirao sklonost društava discipline prema pokoravanju populacije. U tim društvima disciplina podrazumjeva različite tehnike za osiguravanje okvira kojima se ljudske kompleksnosti dovode u red, s krajnjim ciljem postizanja docilnosti te korisnosti sustavu. Kroz povijesnu analizu Foucault ustanovljuje kako promjenom zakonskih okvira, na primjer smanjenje potpore državnoj kazni zbog čega ju se eventualno i ukida, država stječe pravo na upotrebu suptilnijih metoda kažnjavanja, poput primjerice promatranja. (Fontana-Giusti, 2013)

No, kao koncept, može se reći da panoptikon nadilazi društva discipline te ga se često koristi kao polazna točka u raspravi o suvremenim oblicima nadzora i kontrole usko vezanim za informacijsko doba i sve njegove mogućnosti i dosege. Iz tog razloga se također primjenjuju i neke modifikacije na sam koncept, ali u osnovi on može poslužiti kao dobar temelj u razumijevanju mehanizama nadzora i kontrole kojima smo izvrgnuti u svakodnevnom okruženju kroz korištenje dostupnih tehnologija.

Kada se radi o suvremenim vrstama kontrole očita se paralela odmah može povući između koncepta panoptikona te naprava poput nadzornih kamera kao vrste asimetričnog nadzora karakterističnog za panoptikon. Subjekti koji su pod nadzorom kamere jasno ju mogu vidjeti, odnosno postojanje nadzorne postaje im je poznato, ali unatoč tome nisu u mogućnosti znati gleda ih li tko iza kamere. No što je sa svijetom digitalnog nadzora i prikupljanja podataka? Relevantnost panoptikona kao metafore počinje blijediti kada se postavi pitanje jesu li suvremeni tipovi vizualnosti anlogni konceptu središnje nadzorne postaje. Budući da ne znamo kako nas se promatra znači li to da smo smo podvrgnuti normalizaciji na način na koji je panoptikon bio predviđen kada je u pitanju korekcija ponašanja. (theguardian.com)

Razlika između klasičnog modela panoptikona te onoga što imamo danas kao oblik nadzora u kontekstu digitalnih tehnologija je u načinu izvedbe. U panoptikonu sudionici su cijelo vrijeme svjesni kako ih se promatra, što je i svrha panoptikona, dok s druge strane nadzor i promatranje putem interneta nije vidljivo. Doduše, slučaj Edwarda Snowdena koji je kao bivši djelatnik američke sigurnosne službe izašao u javnost s podacima o opsegu nadzora i praćenja koji su njegova i ostale službe provodile nad građanima, donekle je stvorio osjećaj panoptikona jer smo sada dobili potvrdu kako je sustav panoptički, odnosno kako nas netko uistinu i promatra. Ono što je navedeno kao službeni stav tih istih službi je kako je nedzor bio isključivo u postizanju sigurnosti od terorističkih napada, dok se bilo kakvi pokušaji korekcije ponašanja kroz praćenje i nadzor ne spominju. (theguardian.com)

Još jedan čimbenik, odnosno razlika koju treba uzeti u obzir je relativna neopipljivost nadzora putem prikupljenih podataka u usporedbi s originalnim panoptikonom i do neke mjere kod sigurnosnih kamera fizički osjeti izloženost autoritetima. Drugim riječima, korisnici digitalnih tehnologija ne osjećaju se izloženima, jer ono što je pod nadzorom su podaci koji govore o njihovim aktivnostima u konkretno internetskom okruženju. Međutim korisnici ne znaju gdje taj korpus podataka skupljen o njima počinje, a gdje završava. Iz tog razloga ni nemaju osjećaj da su pod nadzorom. Iako je u današnje vrijeme sve veći dio života prožet digitalnim tehnologijama te online aktivnošću, gdje korisnici čak i sami dijele informacije o sebi ipak ne osjećaju povezanost s tim podacima koju bi mogli usporediti s povezanošću s fizičkim tijelom. Iz tih razloga panoptikon možda nije najprecizniji koncept za opis modela nadzora i kontrole u današnjem društvu u kontekstu digitalnog okruženja, no detaljnijim razmatranjem razvoja te novih načina upotrebe tehnologije postoje naznake kako digitalno okruženje više nije toliko neopipljivo. Točnije panoptikon bi se kao koncept mogao zadržati, jer segment povezanosti s fizičkim tijelima bi se mogao preslikati i u digitalno okruženje. (theguardian.com)

Aktivnosti koje provodimo u okvirima digitalnog okruženja često gledamo kao odvojene od stvarnog svijeta i sadržane unutar okvira platformi preko kojih ih koristimo. No što kada se u priču ubaci međupovezanost različitih sustava i uređaja s različitim namjenama. Dakle nadilazimo klasični pojam interneta te sada u jednadžbu ubacujemo i stvarni svijet odnosno aktivnosti koje nisu nužno bile vezane za mrežne sustave i digitalne tehnologije. Preciznije, nameće se pitanje kako se postaviti u kontekstu izloženosti panoptikonu kada se informacije o nama ne stvaraju isključivo na temelju podataka skupljenih kroz online aktivnost već je moguće pratiti, ukoliko su ti uređaji dio umreženog sistema, primjerice kućne sustave ili automobile i iz prikupljenih podataka stvoriti još opširnije informacije o korisniku. Teoretski to stvara temelje za potpunu izloženost pojedinaca, što bi se uklapalo u okvire totalitarističkih sustava, te je iz tog razloga potrebno imati na umu Benthamovu originalnu ideju prema kojoj panoptikon nije alat opresije, već njegova transparentnost drži onoga tko je na poziciji moći odgovornim jer važno je da, kao što je to slučaj sa zatvorenicima, radnicima i djecom, i vladajući imaju prisutnu spoznaju o tome da ih se promatra. (theguardian.com)

Nastavljajući s panoptikona prema širem konceptu društva discipline koji je Foucault osmislio valjalo bi dati i neke osnovne okvire. U nastavku su u kombinaciji s osnovnim značajkama društava discipline, spomenuta i društva kontrole o kojima je Deleuze u svom eseju pisao kao o oblicima koji nasljeđuju društva discipline.

Kada govori o društvima kontrole Deleuze započinje povijesnim kontekstom i referiranjem na Focaultova *društva discipline*. Smještena u osamnaesto i devetnaesto stoljeće, ona dosežu svoj vrhunac početkom dvadesetog stoljeća. Ukratko radi se o zatvorenim okruženjima te prelasku pojedinca iz okvira jednog takvog okruženja u drugo. Obitelj, zatim škola, nakon nje vojska, tvornica, povremeno bolnica, a postoji i mogućnost zatvora, najmoćnijeg oblika zatvorenog okruženja. Tvornica idealno prikazuje funkcije takvog zatvorenog prostora; koncenrirati; prostorno rasporediti; unutar prostorno-vremenske dimenzije oformiti produktivnu silu čiji će učinak biti veći nego ukupan zbroj sila od kojih je sačinjena. Isto tako Foucault je prepoznao i prolaznost tog modela koji je tek jedan u nizu nakon što nasljeđuje *društva suverenosti*, kojima su funkcija i cilj nešto drukčiji (oporezivanje umjesto organizacije proizvodnje, vladanje smrću umjesto upravljanja životom). Dakle prolaznost se očituje u stalnom najavljivanju, navodno potrebnih, reformi: reforma škole, reforma industrije, bolnica, oružanih snaga, zatvora. Svima je ipak jasno da su te institucije blizu svog kraja, koliki god da im bio rok tranja. Pitanje je samo držanja ljudi zaokupljenjima do instalacije novih sila koje nadolaze. To su *društva kontole* koja su u procesu zamjenjivanja *društava discipline*. Pritom se „kontrola" koristi kao izraz za ultrabrze oblike slobodno-lebdeće kontrole koja mijenja stare discipline koje su djelovale unutar vremenskog okvira zatvorenog sustava. Ovdje dolazimo do logike iza navedenih koncepata. Kada su u pitanju zatvorena okruženja između kojih pojedinac prolazi, treba reći kako se radi o neovisnim varijablama odnosno svaki put se prilikom ulaska u sustav kreće od nule. S druge strane kontrolni mehanizmi su nerazdvojne varijacije koje tvore sustav promjennjive geometrije. Dok je zatvoreni prostor kalup, kontrola je modulacija, kao samo-deformirajući odlijev koji se kontinuirano mijenja iz trenutka u trenutak. Ovo je vidljivo na primjeru plaća, gdje je tvornica tijelo koje drži svoje unutarnje sile u ravnoteži, na najvišoj mogućoj razini u pogledu proizvodnje i na najnižoj u pogledu plaća. U društvu kontrole tvornicu zamjenjuje korporacija. Iako je i tvornica upoznata sa sustavom bonusa, korporacija ide još dublje kod nametanja modulacija za svaku plaću, u vječnom stanju metastabilnosti. Preciznije modulacija se događa po principu „zarade prema zasluzi" što potiče stalno rivalstvo. Taj princip se ne zadržava samo u okvirima korporacije, već se preslikava i na edukaciju. Cjeloživotno učenje zamjenjuje škole, a kontinuirana kontrola zamjenjuje ispite, što je siguran put k predavanju škola korporacijama. U društvima discipline pojedinac je uvijek kretao s početka (od škole do vojarne, od vojarne do tvornice itd.) dok u društvima kontrole pojedinac nikada nije gotov s ičim; korporacije, obrazovni sustav, oružane snage su metastabilna stanja koja koegzistiraju u jednoj te istoj modulaciji, kao univerzalni sustav deformacije (Deleuze, 1992).

Dakle kroz povijesni kontekst, Deleuze nastoji referiranjem na tipove društva o kojima Foucault govori te kroz usporedbu pojasniti razliku između društva discipline i društva kontrole. Kod prvog se radi o analognim sustavima. Također ti sustavi posjeduju zajedničke odlike i zajednički jezik. Međutim svaki od njih funkcionira zasebno i prijelaz iz jednog u drugi će uvijek označavati novi početak. U tom pogledu jasno je određena struktura i smjer kretanja.

Nasuprot društvu discipline, imamo društvo kontrole koje ga nasljeđuje. U društvu kontrole ne postoje čvrsti okviri. Postoji prividna sloboda, odnosno funkcioniranje se svodi na modulaciju. Stalna promjena i prilagodba omogućava upravo tu kontrolu koja karakterizira ovaj oblik društva. Kontrolu u smislu stalnog zadavanja novih okvira kojima se društvo potom prilagođava.

To kontinuirano stanje metastabilnosti se može promatrati kao pokretač aktivnosti i promjene, no isto tako može predstavljati i rizik regresa ili zaranjanja u kaos kao posljedica u slučaju gubitka ravnoteže. Dakle nameće se pitanje koliko je takav oblik društva održiv i u slučaju da nije, hoće li se prirodnim slijedom događaja, kakvi god oni bili, odnosno evolucijom doći do novog tipa društva ili je potrebno aktivno raditi na toj promjeni budući da kod prve varijante i dalje postoji mogućnost, da društvo evoluira u tip koji je, unatoč tome što je nov, također neodrživ.

Svakako treba imati na umu kako iste zakonitosti koje su vrijedile za društvo discipline vrijede i za društvo kontrole, barem u pogledu razvitka. Drugim riječima, kako se društvo razvija na svim područjima, bilo da se radi o društvenim konvencijama, kulturi, znanosti, ekonomiji, politici ili bilo kojoj drugoj sferi tako se mijenjaju i karakteristike tog društva te ono počinje nadilaziti okvire koji su mu zacrtani, odnosno više se ne uklapa u zadani kalup. Upravo to se dogodilo s društvom discipline, upravo to bi se trebalo dogoditi i s društvom kontrole. Deleuze to povezuje s krizom institucija koja je očiti znak kako je došlo vrijeme za promjene, evoluciju ili potpuno napuštanje starog i poprimanje sasvim novog oblika.

Nadalje, kada je riječ o društvima kontrole, Deleuze povlači paralelu između vrste strojeva i vrste zajednice, ne zato što strojevi određuju već zato što izražavaju društvene oblike koji su ih sposobni stvoriti i koristiti. Tako su stara društva suverenosti koristila jednostavne strojeve kao što su poluge, koloture, satovi dok su nešto novija društva discipline opremljena strojevima u čiji je rad uključena energija. Društva kontrole u tom pogledu funkcioniraju sa strojevima trećeg tipa, kompjuterima. Deleuze tu evoluciju na dubljoj razini povezuje s mutacijom kapitalizma koja se može ukratko opisati kao što slijedi: u devetnaestom stoljeću kapitalizam je kapitalizam

koncentracije, u pogledu proizvodnje i vlasništva. Shodno tome, takav kapitalizam podiže tvornice kao zatvorene prostore, a kapitalist je ovdje vlasnik sredstava za proizvodnju, ali je isto tako, kroz analogiju, vlasnik drugih prostora (obiteljske kuće, škole). No u današnje vrijeme kapitalizam više nema veze s proizvodnjom, koju često prebacuje u zemlje Trećeg svijeta. Ono što ova vrsta kapitalizma želi prodati su usluge, a ono što želi kupiti su dionice. Proizvodnja je u drugom planu, a u prvi plan se stavlja proizvod odnosno prodaja tj. trgovanje. U konačnici može se reći kako je tvornica ustupila mjesto korporaciji. To se također odražava i na obitelj, školu, vojsku, tvornicu, koji više nisu analogni prostori koji konvergiraju prema vlasniku bilo da je riječ o državi ili privatnoj osobi već se sada radi o kodiranim figurama jedne korporacije koja sada ima samo dioničare. Marketing postaje središte ili „duša“ korporacije. Stvara se narativ koji nas uči kako korporacije imaju dušu, što su najzastrašujuće vijesti. Operacije tržišta su sada instrument društvene kontrole i stvaraju drsku sortu gospodara. Kontrola je kratkoročna uz brze izmjene i protok prometa, ali isto tako je kontinuirana i bez granica, dok je za usporedbu, disciplina bila beskonačna i isprekidana. Čovjek više nije zatvoren, ali je dužan. Istina je da kapitalizam kao konstantu zadržava ekstremno siromaštvo za većinu čovječanstva, koje je presiromašno za dugovanje, a prebrojno za ograničavanje i zatvaranje; kontrola se u tom pogledu neće morati nositi samo s erozijom na svojim rubovima već i s eksplozijama u divljim naseljima i getoima. (Deleuze, 1992)

U konačnici nemoguće je zaobići ekonomski segment kada se govori o društvenim dinamikama. U slučaju društava kontrole Deleuze uspoređuje pojam tvornice i pojam korporacije gdje potonja može funkcionirati neometana fizičkim okvirima u kojima se nalazi. Također se zbog stavljanja proizvoda u prvi plan, dakle prodaja i stvaranje brenda, dok je proizvodnja stavljena u drugi plan odnsno skrivena. Iz tog se razloga sve više pozornosti usmjerava na marketing koji svojim aktivnostima nastoji publici približiti svoj proizvod kako bi baš njega odabrali. To najčešće bude zasnovano na strategijama koje će kod potencijalnih kupaca izazvati neku vrstu emocije bilo da se cilja na sreću, familijarnost, želju za pripadnošću, uzbuđenje ili neku drugu emociju. Iz tog razloga dolazimo do situacija gdje se o proizvodu ili korporaciji stvara slika kao da se radi o živućem biću s nekim možda istaknutijim karakteristikama, koje će zauzvrat potaknuti određene osjećaje i time pridobiti naklonost potrošača. Uz to se također događa i situacija gdje su takvi sadržaji, koji dakle imaju isključivu namjenu oglašavanja i prodavanja proizvoda ili usluge, prisutni u gotovo svim trenucima svakodnevice i prodiru u sve sfere života, barem putem platformi koje pojedinci koriste za povezivanje i distribuciju informacija.

20. Komodifikacija društva

Jedna od značajki uznapredovalog kapitalizma, komodifikacija se promatra kao pojava koja se širi u sve kutke društvenog i političkog života, a često se u istom kontekstu govori o štetnim posljedicama te potencijalnom pronalaženju načina za ograničavanje tog procesa. Prisutan od sredine devetnaestoga stoljeća, ako ne i ranije, je proces pretvaranja stvari i aktivnosti u robu, odnosno komodifikacija. U naprednim kapitalističkim društvima ovaj proces sada prelazi naš politički i društveni kapacitet za prilagodbu. Ono što treba reći na početku kako nisu svi korisni predmeti nužno i proizvod. Ono što ih čini proizvod je mogućnost trgovanja istima i ostvarivanja profita pritom. U kapitalizmu sve što je proizvedeno je moguće i prodati pa je stoga proizvodnja robe njegov smisao postojanja. Ide se do te mjere da se kapitalizam opisuje kao proizvodnja robe posredstvom robe, odnosno, sredstva proizvodnje su u tom slučaju također roba kojom se trguje; ne samo materijali i strojevi već i rad koji radnici prodaju, a poslodavci kupuju. Tijekom vremena sve što ulazi u troškove proizvodnje, bilo da se radi o materijalnim dobrima ili o aktivnostima, postaje komodificirano te se posljedično stvaraju nova područja kapitalističke proizvodnje. Logični ishod ovog procesa je komodifikacija svega, osim ako to sprječavaju političke i društvene barijere. Kada komodifikacija sve prirode (uključujući i ljudsku – naši snovi i strahovi kao i naši geni) postane toliko uobičajena da se smatra normalnom, malo će učinkovitih načina za njeno ograničavanje preostati. Dok je generalni pokretač komodifikacije potreba kapitalizma za proizvodnjom robe koju je moguće prodati za profit, neposredni uzroci za svaki pojedini slučaj komodifikacije mogu biti vrlo raznoliki. Također komodifikacija uključuje ciklus uništavanja poslova i uvođenja njihovih zamjena. Posljedice tog procesa su destabilizirajuće za društvo. Novi poslovi se stvaraju i nove industrije nastaju komodifikacijom starih, ali ljudi izmješteni sa starih poslova ne uspijevaju nužno naći novi posao ili se mogu naći u situaciji gdje na novom poslu imaju manja primanja ili manje sigurnu poziciju. Naravno daleko od toga da su pitanje zaposlenja i posljedice koje to ostavlja jedini važni za razmatranje. Komodifikacija poljoprivrede vodi k tvorničkom uzgoju, velikoj koncentraciji stoke i povečanom riziku epidemija. Komodifikacija ribarenja vodi prema icrpljivanju ribnog fonda. Komodifikacija jedenja uključuje povećani broj obroka izvan kuće u restoratnima i sl., a manje obroka u krugu obitelji, također se kuhanje ne uči kao vještina, a i znanje o zdravoj prehrani se ne razvija dovoljno što posljedično rezultira pretilošću i drugim ozbiljnim zdravstvenim problemima. Posljedice komodifikacije u javnoj sferi su od kritične važnosti za naše doba. Komodifikacija javne sfere uključuje promjenu od jednog skupa pravila u drugi. Primjerice kada je zdravstvena skrb u državnom vlasništvu komodificirana, umjesto

raspodjele na temelju potrebe, pristup dobijaju samo oni koji si mogu to priuštiti. Također zdravstvenu skrb, umjesto osoblja koje je uvježbano kako bi pružilo najbolju moguću skrb te je upoznato s etičkim načelima posla, pruža osoblje čiji su broj, razina kvalifikacije i uvjeti rada sniženi što je više moguće kako bi se ostvarila što veća ušteda. Drugim riječima kvaliteta usluge, pa čak i pacijentova sigurnost su podređeni profitabilnosti. Logični kraj ovakvog neoliberalizma je komodifikacija svega. Politički interesi djeluju u smjeru isključivanja svih mogućih budućnosti koje nisu kompatibilne s komodifikacijom. Uvjetno rečeno puštanje kočnica u tom procesu rezultira iracionalnim i samo-poražavajučim posljedicama. Kada se država odrekne kapaciteta za regulaciju kapitala, kapital sam počne patiti od posljedica nedostatka dugoročno stabilnih okvira potrebnih za investicije. Kada se kapacitet društva za definiranje i planiranje kolektivnih interesa preda u korist ostvarivanju privatnog interesa par stotina globalnih kompanija, tada će se i naša budućnost naći pred velikim rizikom (opendemocracy.net).

U kontekstu informacijskog doba te prisutnosti tehnologija koje otvaraju prostor za rizomatski ustroj društvenih dinamika neizbježno je osvrnuti se na komodifikaciju kao pojavu koja je prisutna u ovom slučaju na ranim servisima, pa u krajnjem slučaju i društvenim mrežama gdje se interakcije korisnika i njihova aktivnost prate i stvaraju se cijeli sustavi podataka koji mogu pružiti uvid u navike svakog korisnika osobno, ali isto tako i velikih grupa koje se može selektirati prema raznim zajedničkim čimbenicima. U tom pogledu sami korisnici, odnosno ljudi postaju roba te služe za ostvarivanje profita korporacijama koje svoje poslovanje zasnivaju na analizi, procesuiranju i distribuciji informacija što može poslužiti kao izvrstan primjer za opis načina funkcioniranja informacijskog doba. Zaključno s time moglo bi se reći kako zasada informacijsko doba i kapitalizam idu ruku pod ruku, međutim treba biti svjestan i ranije spomenutih krajnjih dosega tog sustava odnosno posljedica apsolutne komodifikacije te raditi na pronalaženju održivih alternativa.

21. Sloboda govora

Većim dijelom moderne povijesti, najlakši način za sprječavanje širenja ideja bilo je zaustaviti distribuciju mehanički, odnosno na fizičkoj razini. Ugasiti novine, vršiti pritisak na urednike, postaviti službenog cenzora u izdavačkoj kući ili čak, ako se ukaže potreba, držati pištolj uperen u spikera. Potonje se jednom prilikom i dogodilo u Turskoj. Na proljeće 1960. godine, grupa vojnih dužnosnika preuzela je kontrolu nad vladom i nacionalnim medijima te nametnuli cenzuru informacija, odnosno informacijsko zamračenje kako bi sprječili bilo kakvu prijetnju njihovom ustanku. Nepogodno za njih u tom trenutku bilo je emitiranje visoko iščekivane nogometne utakmice između Turske i Škotske, zakazano unutar ključna dva tjedna nakon njihova preuzimanja vlasti. Ogledi takve vrste bili su emitirani uživo na nacionalnom radiju s komentatorom koji je pratio svaki trenutak utakmice. Ljudi diljem Turske bi se okupili i navijali za svoj tim. Otkazivanje utakmice bilo je preriskantno za vojnu huntu jer je moglo izazvati prosvjede, ali s druge strane postojala je i opasnost da komentator izjavi nešto političke prirode, uživo na radiju. Jedna rečenica mogla je gurnuti zemlju u kaos. Stoga su se vojni dužnosnici odlučili za očito rješenje: nekoliko pištolja biti će upereno u spikera svih 2 sata i 45 minuta trajanja prijenosa uživo. Rizik je i dalje bio prisutan, ali donekle kontroliran jer radi se o jednom uskom grlu putem kojeg se uspostavlja kontrola. Na kraju krajeva u pitanju je bio samo jedan jedini spiker koji je predstavljao rizik. Varijacije ovog principa cenzuriranja su nekada diljem svijeta bile norma. Razlog tome nalazi se u činjenici da su, donedavno, emitiranje i izdavaštvo bile zahtjevne i skupocjene aktivnosti, a njihova infrastruktura ispunjena uskim grlima i pod kontrolom male skupine ljudi (wired.com).

U kontekstu današnjeg vremena takav princip je zastario i beskoristan. Na koga vršiti pritisak kada svaka osoba može u par sekundi otvoriti profil na društvenim mrežama i gotovo svaki događaj je snimljen i sačuvan na pametnim telefonima. U današnjem umreženom okruženju kada svatko može emitirati uživo ili objaviti svoje misli na društvenim mrežama činilo bi se kako je cenzura nemoguća što bi značilo da živimo u zlatno doba slobodnog govora. Na površini barem izgleda tako, no tu se postavlja pitanje, jesu li snimke koje gledamo stvarne, jesu li uistinu snimljene određenoj lokaciji i u određeno vrijeme ili je sve iscenirano? Dijele li ih pripadnici marginalnih skupina ili računalni programi? Jesu li možda kreirane pomoću umjetne inteligencije? S druge strane, postavimo se u poziciju autora snimke. Gleda li ju itko ili se izgubila u moru objava koje proizvode stotine milijuna kreatora sadržaja? Je li kompatibilna s Facebookovim algoritmima koji određuju što će se, kada, kome i u kolikoj mjeri prikazivati? Preporučuje li ju Youtube korisnicima? U konačnici, ako sadržaj koji stvorimo i objavimo dopre

do šire publike, kakvu pozornost privlači i jesu li reakcije i posljedice željene ili neželjene? Zlatno doba informacija funkcionira na otprilike sljedeći način: u 21. stoljeću mogućnost za širenje ideja i dopiranje do publike više nije ograničena samo na skupu i centraliziranu medijsku infrastrukturu. Umjesto toga ograničena je samo sposobnošću pojedinca za privlačenjem i raspoređivanjem pozornosti. U ovom trenutku ti su tokovi strukturirani, u najvećoj mjeri, korz samo nekoliko digitalnih platformi: Facebook, Google(koji posjeduje Youtube) i u nešto manjoj mjeri Twitter. Te kompanije, koje se vole prikazivati kao spomenici slobodnog izražavanja, dosegli su razmjere neusporedive s bilo čime što je svijet do sada vidio. Postigli su dominaciju nad distribucijom medijskih sadržaja i sve više preuzimaju ulogu javne sfere. Ipak, u osnovi, njihov posao je prilično prizeman. Oni doslovno pružaju uslugu oglašavanja, bilo kome tko želi platiti. Zapravo prodaju mogućnost preciznog selektiranja publike koja će vidjeti sadržaj oglašivača. Pomoću praćenja našeg ponašanja na mreži i van nje stvaraju sve preciznija, automatizirana predviđanja o tome kojim smo reklamama najpodložniji te kakav će sadržaj najduže zadržati našu pozornost. Bez obzira radi li se o prijelomnoj vijesti, videu u kojem se pojavljuju simpatične životinje, domišljatoj reklami ili pak objavi usmjerenoj protiv bilo koje skupine ljudi, za njih je sve to samo „sadržaj“. Štoviše sav taj „online“ govor više nije javan u tradicionalnom smislu. Naravno, spomenute platforme ponekad stvaraju osjećaj mjesta gdje velike mase ljudi doživljavaju stvari istovremeno. U stvarnosti su pak objave ciljane i dostavljene privatno, zasebno na svakom pojedinačnom ekranu. Današnja fantomska javna sfera je rascjepkana i uronjena u milijarde pojedinačnih kapilara. Istina je, sudjelovanje u masovnom javnom diskursu postalo je jednostavnije, ali u isto vrijeme taj diskurs su postali razgovori koji se događaju iza naših leđa. Sve to u neku ruku konceptualno, zakonski i etički poništava ono što poistovjećujemo sa slobodnim govorom (wired.com).

Najučinkovitiji oblici cenzure danas uključuju uplitanje i utjecaj na povjerenje i pozornost, nasuprot potpunom prigušivanju ili suzbijanju slobodnog govora. Posljedica toga je cenuzura koja nalikuje na koordinirane kampanje i maltretiranje te nameće neizdrživu i neproporcionalnu cijenu na čin slobodnog izražavanja. Cenzura koja izgleda kao epidemija dezinformacija namjenjena kompromitiranju vjerodostojnosti provjerenih izvora informacija. Ovakve taktike obično ne krše nikakve zakone, ali služe istoj svrsi kao i stare metode cenzure jer su trenutno najbolji dostupni alati za zaustavljanje širenja ideja. One također mogu učiniti velike platforme užasnim mjestom za interakciju s drugim ljudima (wired.com).

22. Odnos pojedinca i društvenog konteksta

U slučaju društva i promjena koje se događaju unutar njega uslijed razvoja tehnologija treba imati na umu kako nisu isključivo tehnologija i njeni utjecaji okviri kroz koje će društvene promjene promatrati. Isto tako ne treba ni odvajati jedno od drugoga i promatrati ih kao zasebne fenomene. Međutim proces nastajanja promjena moguće je uobličiti u neke opće odrednice koje se bave isključivo time, dakle procesom. Isto vrijedi i za pojedinca u odnosu na društveni kontekst. Točnije, potrebno je na tragu do sada rečenog pronaći i odgovarajuće alate za razumijevanje i snalaženje u brzo izmjenjujućem svijetu. Brazilski filozof i političar Roberto Mangabeira Unger bavio se u jednom dijelu svog rada i stvaralaštva društvenom filozofijom gdje je pružio neke uvide u funkcioniranje pojedinaca u odnosu na društveni kontekst i društvene okvire te se bavio proučavanjem samih procesa nastanka tih istih okvira.

U središtu Ungerove filozofije nalazi se nalaze se dva ključna koncepta: prvi je beskonačnost pojedinca, a drugi je jedinstvenost svijeta i stvarnosti vremena. Premisa iza beskonačnosti pojedinca je da svi postojimo unutar društvenih konteksta, ali kao pojedinci predstavljamo više od uloga koje nam određuju ti društveni konteksti ili ih možemo nadići. Ungerovim riječima, u isto smo vrijeme vezani za kontekst, ali ga također i nadilazimo. Manifestiramo se kao utjelovljeni duh, beskonačno zatočeno unutar konačnog. Za Ungera ne postoji prirodno stanje pojedinca i njegovog društvenog bića. Smatra kako smo beskonačni u duhu i neograničeni u onome što možemo postati. Kao takve, niti jedna društvena institucija ili konvencija nas može zarobiti u potpunosti. I dok institucije svakako postoje i oblikuju naša bića i naše interakcije, mi možemo mjenjati i njih i doseg koji imaju u našem zarobljavanju. Što se tiče društva Unger se oslanja na ideju klasične društvene teorije prema kojoj se na društvo gleda kao predmet, koji je moguće stvoriti te replicirati. Za razliku od svojih prethodnika, teoretičara poput Hegela i Marxa, koji su se u određenom trenutku uhvatili smjera razmišljanja prema kojem su nužno postojali institucionalni okviri ili povijesne okolnosti prema kojima se društvo razvijalo Unger stvara ideju emancipacije koja izmiče ograničnjima liberalne i marksističke teorije. To ograničenje je potraga za idealnom strukturom društva koju je moguće predvidjeti i isplanirati dok emancipacija vodi k društvima s većom institucionalnom fleksibilnošću i raznolikošću (Yack, 1988).

Koncepti koje je Unger utvrdio idu ruku pod ruku s rizomatskim strukturiranjem informacija, znanja pa u konačnici i društvenih okvira. Isto tako moglo bi se govoriti i o pojedincu kao rizomu iako se doduše navodi ograničenost fizičke manifestacije u odnosu na ono što pojedinac na metafizičkoj razini posjeduje kao potencijal bilo da se radi o potencijalu za osobni razvoj, za razvoj i utjecaj na svoju okolinu ili nekom drugom čimbeniku koji određuje ulogu pojedinca. U pogledu društvenih okvira i institucija, on napušta ideju prema kojoj postoji prirodni slijed razvoja različitih društvenih sustava te zagovara smjer razmišljanja prema kojem je svaki dosadašnji oblik društvenog ustroja tek skup proizvoljno odabranih odredbi i karakteristika koje su u datom trenutku odgovarale okolnostima i potrebama prema kojima su bile odabrane, ali isto tako naglašava i ulogu aktera koji su se našli u poziciji moći u datom trenutku odabrati skup pravila prema kojima će društvo biti ustrojeno.

Za Ungera društvo se ne stvara kompromisom ili odabirom naboljih opcija, već kroz sukob i borbu za kontroku političkih i materijalnih resursa. Pobjednici tog nadmetanja dolaze u poziciju gdje određuju uvjete društvene interakcije i razmjene koji su zakonski utemeljeni. Ovo Unger naziva formativnim kontekstom. Kroz specifični formativni kontekst, uspostavljaju se rutine i ljudi ih prihvaćaju te se ponašaju kao da su njihove društvene odrednice koherentne cjeline u potpunosti shvatljive i objašnjive. Gledaju postojeće odnose kao neophodne. Upravo tu pojavu Unger naziva lažnom potrebom. U stvarnosti, ti odnosi su u potpunosti proizvoljni te ih slabe veze drže na okupu što ostavlja mjesto otporu i promjeni. Takvu suprotstavljenost Unger naziva negativnim kapacitetom, a radi se o izrazu koji je upotrebljen kako bi se objasnio otpor strogim društvenim podjelama i hijerarhijama. Za Ungera, negativni kapacitet je poricanje svega što nas unutar našeg konteksta vodi prema fiksnoj shemi podjele i hijerarhije te primoranosti na izbor između rutine i pobune. I stoga kroz negativni kapacitet ljudi se mogu dodatno osnažiti protiv društvenih i institucionalnih ograničenja te olabaviti veze koje nas drže zarobljenima u određenom društvenom položaju. (Unger, 2004)

Teza negativnog kapaciteta bavi se problemom neovisnog djelovanja u odnosu prema strukturi. Prepoznaje ograničenja strukture i njen utjecaj u oblikovanju pojedinca, ali u isto vrijeme prepoznaje i sposobnost pojedinca za otpor, poricanje i nadilaženje vlastitog konteksta. Za razliku od drugih teorija strukture i djelovanja, negativni kapacitet ne svodi pojedinca na pukog aktera koji posjeduje samo dvojni kapacitet poslušnosti ili pobune već ga vidi kao sposobnog za sudjelovanje u različitim aktivnostima samoosnaživanja (Unger, 2004).

Unger zaključuje kako se promjena događa u malim pomacima kroz borbu i viziju, umjesto iznenada uslijed revolucionarnih ustanaka s mjenjanjem jednog skupa institucionalnih pravila drugim. Prema njegovoj teoriji, kumulativna promjena može promijeniti formativne kontekste te nastavno na to predlaže nekolicinu takvih promjena koje bi trebale biti uvedene kao institucionalne alternative što naziva osnaženom demokracijom. Radi se o otvorenijem i plastičnijem skupu društvenih institucija kroz koje pojedinci i grupe mogu komunicirati, vršiti interakciju, predlagati promjene i učinkovito se osnažiti kako bi imali moć mijenjati društvene, ekonomske i političke strukture. Strategija koju Unger koristi u realizaciji je kombinacija slobodnog trgovanja i vladavine na lokalnoj razini s mogućnošću koju imaju političke opcije u centralnoj vladi kada je u pitanju promoviranje radikalnih društvenih eksperimenata koji bi donijeli odlučujuće promjene u društvenim i političkim institucijama (Anderson, 1989).

23. Procjena društvenog stanja u svijetu novih tehnologija

Prethodno su pruženi okviri u kojima se može promatrati suvremeno društvo, zasnovani ponajprije na Deleuzeovom konceptu rizoma. Značajke tog koncepta uvelike se preslikavaju razvoj i ustroj društva, ekonomije i politike u informacijskom dobu koje je Castells opisao kroz svoje radove. U odnosu na tehnološka dostignuća može se promatrati organizaciju društva te aktivnosti koje se odvijaju unutar istog no treba također sagledati i odnos pojedinca prema takvom društvenom kontekstu što kroz svoje koncepte lažnih potreba, negativnog kapaciteta i formativnog konteksta Unger nastoju objasniti. Naposlijetku potrebno je sagledati i generalno društveno stanje u svijetu novh tehnologija. Tom tematikom bavio se njemački filozof južnokorejskih korjena, Byung-Chul Han.

Danas živimo u društvu organiziranom uglavnom oko kapitalizma. Ne samo da su zarađivanje i do neke mjere dostizanje ciljeva u karijeri postale vodilje u životima mnogih ljudi već su prestiž, status i društveni identite obično iskazani u mjerilima kapitalističkog mentalnog sklopa. Sve što radimo ima novčanu pridruženu novčanu vrijednost. Takva tendencija je dio današnjeg društva postignuća, što je izrazito vidljivo u digitalnoj komunikaciji, uključujući i društvene medije te nas pretvara iz građana u potrošače. Han smatra kako je vrijeme da građani krenu više brinuti za dobrobit društva umjesto za svoj vlastiti ego jer odgovornost za zajednicu je ono što određuje građane. Potrošačima, prije svega, nedostaje odgovornosti zaključuje. Hanova filozofija je usklađena s Deleuzevom idejom gledanja na današnje društvo postignuća kao na društvo kontrole. Za razliku od Foucaultova društva discipline u kojem ljudi znaju da im je sloboda ograničena, ljudi u društvu kontrole zapravo, krivo pritom, vjeruju da su slobodni. Prelazak je to s discipliniranja tijela na kontrolu uma zavodljivim metodama. Posljedica je toga da ljudi sami sebe agresivno izrabljuju dok ne dožive sindrom izgaranja, kolaps ili pak depresiju. Obično izrabljivanje podrazumjeva da jedna osoba izrabljuje drugu, Han pak tvrdi da to činimo sami sebi. Nastavlja kako kriza koju doživljavamo proizlazi iz naše sljepoće i ošamućenosti. Pod krizom, između ostalog, podrazumjeva demokratsku krizu uzrokovana površnošću digitalnih komunikacija, društvenih mreža, preopterećenjem informacijama itd., što smatra, potkopava kritičko razmišljanje. Drugo, posljedice koje se očituju na osobnoj razini, stres, depresija, izgaranje, samoubojstva itd. Osim toga Han prezentira ideje o tome kako pretjerana pozitivnost može biti destruktivna, posebice kada je u pitanju osobni razvoj; zatim kako tehnologija ubrzava sve što se događa oko nas te kako smo uvijek u nekakvom poslu. U skladu s time ustanovljuje kako su digitalni uređaji učinili rad pokretnim te dodaje kako se radno mjesto pretvara u prijenosni radni kamp iz kojeg je nema bjega te nastavno na to postavlja

pitanje živimo li u radnom kampu? Ipak Hanova glavna tvrdnja je kako se današnja neoliberalna psiho-politička moć čini nevidljivom i neprimjetnom osim ako jako dobro ne obratimo pozornost. Problem kod toga je što rijetko obraćamo pozornost jer ono što radi kao nevidljiva i neprimjetna moć nas isto tako sprječava u obraćanju pozornosti. Prema tome tradicionalna kritika kapitalizma nije dostatna. Ono što moramo razumijeti da su naši životi i naše ideje o slobodi postale samo zupčanici u kapitalističkoj mašineriji. Jedan od razloga za to je što se digitalna kultura zasniva na brojanju. U suprotnosti s tim povijest znači prebrojavanje. Na Twitteru ili Facebooku pojedinac broji sljedbenike, like-ove, dijeljenje objava ili prijatelje dok je pravo prijateljstvo iskaz, narativ. Digitalna kultura također je vezana uz mantru transparentnosti. Transparentnost je uvjetovana prisutnošću. Međutim za razmišljanje trebamo distancu, fizičku i mentalnu, jer to je ono što čini javnu sferu. S distance učimo poštovati, razmišljati i analizirati. Društvo bez poštovanja, bez distance otvara put društvu skandala (Byung-Chul, 2017).

Dva su vodeća koncepta koje Han koristi kao analitičke alate u svom radu: sloboda i moć. Sloboda je smatra on u isto vrijeme i problem i mogućnost. Na tragu onoga što je Deleuze govorio o *postajanju*, naglašava se da mi postajemo kombinirajući hrabrost za suprotstavljanje dominantnim idealima i normama s vjerovanjem kako stvari mogu bti drugačije. Sloboda je postajanje bilo čime, u neku ruku neposlušnost prema moći. Prava je sloboda društveno uvjetovana odnosno sloboda je sinonim za zajednicu koja je uspješna. Ipak, danas, nismo slobodni tvrdi Han. Prezasićenost informacijama uključuje simptome depresije. Prije svega, smatra, depresija je narcisistička tegoba. Svi ili bar mnogi čuju samo odjeke samih sebe, primjerice kada plaču od sreće zato što ih je stranac počeo pratiti na Twitteru ili podijelio njihovu objavu. U isto vrijeme ta sloboda za konstantno uređivanje i uljepšavanje društvenih profila i skupljanje još više „društvenog kapitala“ dok drugi reagiraju i komentiraju, stvara više pritiska i to označava kraj slobode, subjekt postignuća izrabljuje sam sebe dok ne doživi kolaps (Byung-Chul, 2017).

Drugim riječima Han trenutno stanje vidi kao situaciju u kojoj smo stalno povezani sa rojem, odnosno žamorom na društvenim medijima i stalno moramo na sadržaj tog žamora reagirati, kakav god način reakcije bio. Iz toga proizlazi kako smo okruženi stalnom distrakcijom. Uistinu se stalno nešto događa, neka nova priča, neka nova kontroverza, uvijek nešto i konstantna pozornost koju pridajemo tim stvarima akumulira se u veliku količinu pozornosti, ali sa slabom povratnom vrijednošću u obliku nekakvih korisnih uvida. Konačni rezultat takve stalne uključenosti je konstantno stanje umora i emocionalne iscrpljenosti. Han posebno ističe koncept

izolacije koja je paradoksalno posljedica roja, odnosno zbog stalne komunikacije u roju, nešto se gubi u komunikaciji s onima koji nisu u njemu. Oni su van tijeka događanja, ali s druge strane razgovori s rojem nisu razgovori uopće, već se sastoje gotovo isključivo od referenci na popularna događanja i vijesti. Također, povezanost je u isto vrijeme oblik izolacije. Ostali sudionici u roju poznavati će jedni druge isključivo kroz ono što je javno prikazano, dok se pri susretu na ulici ne bi prepoznali niti bi znali ičiju priču. (Byung-Chul, 2017).

24. Zaključak

Zbog svojih značajki koje su uvjetovane pojavom novih tehnologija za komunikaciju, obradu podataka, mogućnosti novih organizacijskih oblika, može se tvrditi kako informacijsko doba, odnosno društveni, politički, ekonomski i drugi procesi koji se u njemu odvijaju imaju karakteristike rizoma. Te karakteristike se očituju u umreženosti, odnosno mogućnosti spajanja bilo koje točke s bilo kojom drugom točkom sustava, zatim u decentraliziranosti koju tehnološka dostignuća omogućuju te u mogućnosti obnavljanja u slučaju nastanka prekida tokova komunikacije. Izazovi s kojima se pritom društvo susreće nisu zanemarivi budući da se radi o promjenama nastalima nakon tehnoloških otkrića koje mnogi stavljaju u rang s izumom kotača, cjepiva ili primjerice električne energije odnosno tim se otkrićima pridaje jednak značaj u pogledu mogućnosti utjecaja na društvo te stvaranja prekretnice koja će imati velik odjek u povijesti čovječanstva. Pred tim izazovima postavlja se pitanje što učiniti i kako reagirati? Najveći problem predstavlja obujam informacija odnosno kompleksnost svijeta u informacijskom dobu jer uz analogni postoji i cijeli digitalni svijet te se oni sve više isprepliću utječući pritom na društvene dinamike i stvarajući okvire za daljnji razvoj novih organizacijskih oblika društva te otvaranje novih mogućnosti u društvenim, ekonomskim i političkim procesima. Konačno kada se u tom kontekstu govori o primjeni rizoma kod razumjevanja procesa koji nas okružuju sve se može sažeti u riječi autora ideje rizoma, Gillesa Deleuzea: „ Nema potrebe za strahom ili nadanjem, treba samo potražiti nova oružja.“

25. Literatura

1. Anderson, P. (1989) *Roberto Unger and the Politics of Empowerment*, New Left Review 173
2. BBC, URL: https://www.bbc.com/news/entertainment-arts-47447633, pristupljeno 5. rujna 2019
3. Beauchamp, K. (2001), *History Of Telegraphy*, London: The Institution Of Electrical Engineers
4. Blair, A., Information Overload's 2,300-Year-Old History, URL: https://hbr.org/2011/03/information-overloads-2300-yea.html, pristupljeno 3. rujna 2019.
5. Byford, J. (2011), *Conspiracy theories : a critical introduction*, Houndmills, Basingstoke, Hampshire: Palgrave Macmillan
6. Byung-Chul H. (2017), In the swarm: digital prospects, Cambridge, MA: MIT Press
7. Castells, M. (2000), *INFORMACIJSKO DOBA: Ekonomija, društvo i kultura (svezak 1) – Uspon mrežnog društva*, Zagreb: Golden marketing
8. Castells, M. (2002), *INFORMACIJSKO DOBA: Ekonomija, društvo i kultura (svezak 2) - Moć identiteta*, Zagreb: Golden marketing
9. Castells, M. (2003) *Internet galaksija*, Zagreb: Naklada Jesenski i Turk
10. Crimmins, J. E., (2017). *The Bloomsbury Encyclopedia of Utilitarianism*. Bloomsbury Publishing
11. Deleuze, G.; Guattari, F. (2013), *Kapitalizam i shizofrenija 2: Tisuću platoa*, Zagreb: Sandorf & Mizantrop
12. Dubois, E., Blank, G. (2018), *The echo chamber is overstated: the moderating effect of political interest and diverse media*, Information, Comunication & Society vol 21
13. Dubravec, K. (1993), *Botanika: udžbenici Sveučilišta u Zagrebu*, Zagreb:Sveučilišna tiskara d.o.o.
14. Fontana-Giusti, G. (2013). *Foucault for Architects*. Routledge. str. 89–92.
15. Harvard School of Public Health, URL: https://www.hsph.harvard.edu/ecpe/vaccines-social-media-spread-misinformation/, pristupljeno 5. rujna 2019.
16. Hoq, K. M. G. (2014), *Information Overload: Causes, Consequences and Remedies: a Study*, Philosophy and Progress Vol. 55-56
17. Hrvatska enciklopedija, URL: http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=48885
18. Kovach, B.; Rosenstiel, T. *Warp Speed: America in the Age of Mixed Media*, Century Foundation Press
19. Lawley, S. (2005), *Deleuze's Rhizome and the Study of Organization: Conceptual Movement and an open future*. Tamara: Journal of Critical Postmodern Organization Science vol 3(4), str. 37
20. Namle, URL: https://namle.net/publications/media-literacy-definitions/, pristupljeno 1. rujna 2019.
21. Open Democracy, URL: https://www.opendemocracy.net/en/opendemocracyuk/commodification-essence-of-our-time//, pristupljeno 1. rujna 2019.
22. Politico, URL: https://www.politico.com/magazine/story/2016/12/fake-news-history-long-violent-214535, pristupljeno 3.rujna 2019.
23. Public Health, URL: https://www.publichealth.org/public-awareness/understanding-vaccines/vaccine-myths-debunked/, pristupljeno 5. rujna 2019.
24. Researchgate, URL: https://www.researchgate.net/publication/317947723_Emotion_shapes_the_diffusion_of_moralized_content_in_social_networks, pristupljeno 3. rujna 2019.

25. Silvia, T. (2001), *Global News: Perspectives on the Information Age*, Ames: Iowa State University Press
26. Sprigge, Timothy L. S.; Burns, J. H., eds. (2017). *Correspondence of Jeremy Bentham*, vol 1, str. 1752 - 1776, UCL Press
27. Sprout Social, URL: https://sproutsocial.com/insights/facebook-algorithm/, pristupljeno 5. rujna 2019.
28. Techopedia, URL: https://www.techopedia.com/definition/23423/echo-chamber, pristupljeno 2. rujna 2019.
29. Time, URL: https://time.com/5375687/measles-return/, pristupljeno 5. rujna 2019.
30. The Giardian, URL: https://www.theguardian.com/technology/2017/nov/09/facebook-sean-parker-vulnerability-brain-psychology, pristupljeno 2. rujna 2019.
31. The Guardian, URL: https://www.theguardian.com/technology/2015/jul/23/panopticon-digital-surveillance-jeremy-bentham, pristupljeno 2. rujna 2019.
32. The Guardian, URL: https://www.theguardian.com/media/2016/dec/18/what-is-fake-news-pizzagate, pristupljeno 2. rujna 2019.
33. "Triumph of the MOS Transistor", YouTube, Computer History Museum, 6. kolovoza 2010. pristupljeno 1. rujna 2019.
34. Trubek, D. M. (1989) *Radical Theory and Programmatic Thought*, American Journal of Sociology 95, br. 2
35. Unger, R. (2004). *False Necessity: Anti-Necessitarian Social Theory in the Service of Radical Democracy, Revised Edition*. London: Verso
36. Wired, URL: https://www.wired.com/story/free-speech-issue-tech-turmoil-new-censorship/?CNDID=50121752, pristupljeno 5. rujna 2019.
37. Yack, B. (1988), *Toward a Free Marketplace of Social Institutions: Roberto Unger's 'Super-Liberal' Theory of Emancipation*, Harvard Law Review 101, br. 8